

บทที่ 4

ผลการศึกษา

4.1 ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน

ในบทนี้จะกล่าวถึงข้อมูลพื้นฐานของตำบลแม่นาเรือ อำเภอเมืองจังหวัดพะเยา ซึ่งได้มาจากแนวทางการจัดทำแผนของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบลแม่นาเรือ จากองค์การบริหารส่วนตำบลแม่นาเรือ และจากการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการจากบุคคลกลุ่มเป้าหมายและบุคคลที่อยู่รอบข้าง กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และประชาชนทั่วไป ข้อมูลประกอบด้วยความเป็นมา และลักษณะทางภูมิศาสตร์ โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม โครงสร้างทางเศรษฐกิจ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ จารีตประเพณีการเปลี่ยนแปลงชุมชน การจัดการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ดังนี้คือ

4.1.1 ข้อมูลทั่วไปและลักษณะทางกายภาพ

1) ที่ตั้งและสภาพพื้นที่

ตำบลแม่นาเรือตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดพะเยา ระยะทางห่างจากจังหวัดพะเยา 16 กิโลเมตร มีเส้นทางคมนาคมสู่เขตเมืองเป็นถนนลาดยางขนาดใหญ่ และมีรถประจำทางหลายชนิดที่วิ่งผ่านประจำ ทำให้ผู้คนในตำบลสามารถเดินทางเข้าออกเขตเมืองได้อย่างสะดวก โดยใช้เวลาเพียง 20 นาที สำหรับถนนในหมู่บ้าน มีถนนลาดยางสายใหญ่ที่สำคัญ ได้แก่

ถนนสายแม่ต้า-แม่ใจ สามารถเดินทางผ่านไปจังหวัดเชียงรายได้

ถนนสายพะเยา-วังเหนือ สามารถเดินทางผ่านไปจังหวัดเชียงใหม่ได้

ถนนสายพะเยา-ลำปาง สามารถเดินทางผ่านไปจังหวัดลำปาง แพร่ และจังหวัดอื่นได้

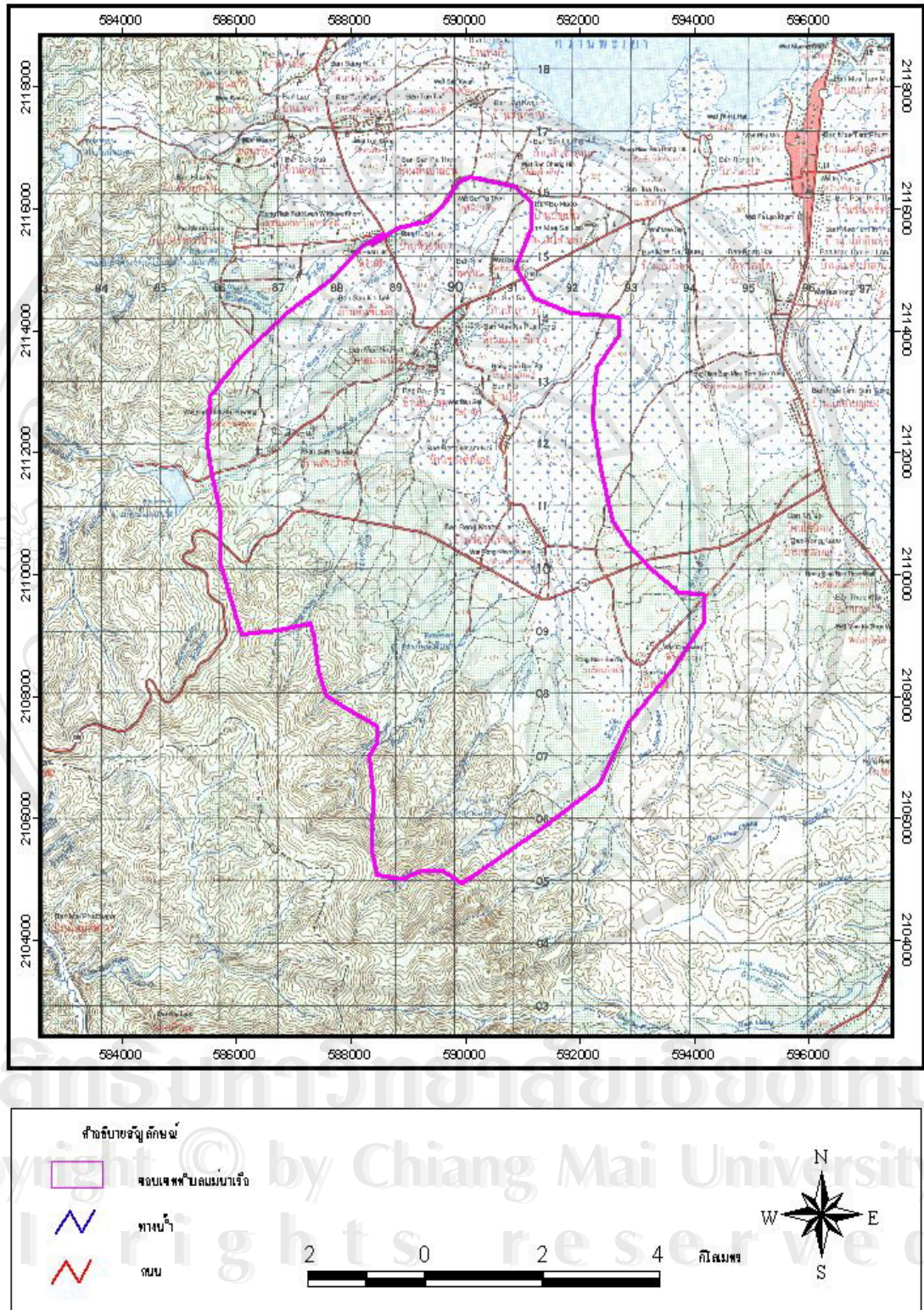
ตำบลแม่นาเรือมีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอต่างๆ ดังนี้ (ดูแผนที่ที่ 2)

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

แผนที่ที่ 2 แสดงที่ตั้งของตำบลแม่ณาเรือ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

การจัดตั้งบ้านเรือนของประชากรบ้านนาเรือของประชากรจะมีการปลูกสร้างเรียงรายตามสองฟากถนนในหมู่บ้านกระจายไปตามซอกซอยต่าง ๆ ห่างจากที่ทำกินซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่นอกเขตตำบลหมู่บ้าน และด้วยลักษณะพื้นฐานทางกายภาพดังกล่าวทำให้ตำบลแม่น้ำเรือเป็นตำบลที่มีสาธารณูปโภคด้านพื้นฐานค่อนข้างสมบูรณ์ ซึ่งประกอบด้วยระบบไฟฟ้า โทรศัพท์ ไปรษณีย์ และการประปา นอกจากนี้ภายในตำบลยังมีตลาดสดที่คนในชุมชนนำผลผลิตจากไร่สวนออกมาจำหน่ายแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้าน และมีพ่อค้าแม่ค้าซึ่งเป็นคนในชุมชนนำสินค้าต่างๆ จากเขตเมืองมาจำหน่ายเป็นประจำ อีกทั้งยังมีร้านค้าซูเปอร์มาร์เก็ต ที่มีสินค้าหลากหลายชนิดต่างๆ จำหน่าย และยังมีร้านอาหารอีกหลายแห่งในชุมชนที่จำหน่ายอาหารสำเร็จรูปและอาหารตามสั่งที่บริการแก่ลูกค้าได้ตลอดเวลา

2) ลักษณะทางภูมิประเทศและทรัพยากรธรรมชาติ

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดพะเยามีเนื้อที่ประมาณ 6,335.40 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงและภูเขา มีระดับความสูงตั้งแต่ 300-1,550 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่ราบส่วนมากอยู่ระหว่างหุบเขา จึงเป็นที่ราบที่มีระดับสูงและไม่กว้างนัก โดยมีเทือกเขาสูงอยู่ทางทิศตะวันตก ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ และตอนกลางของจังหวัด

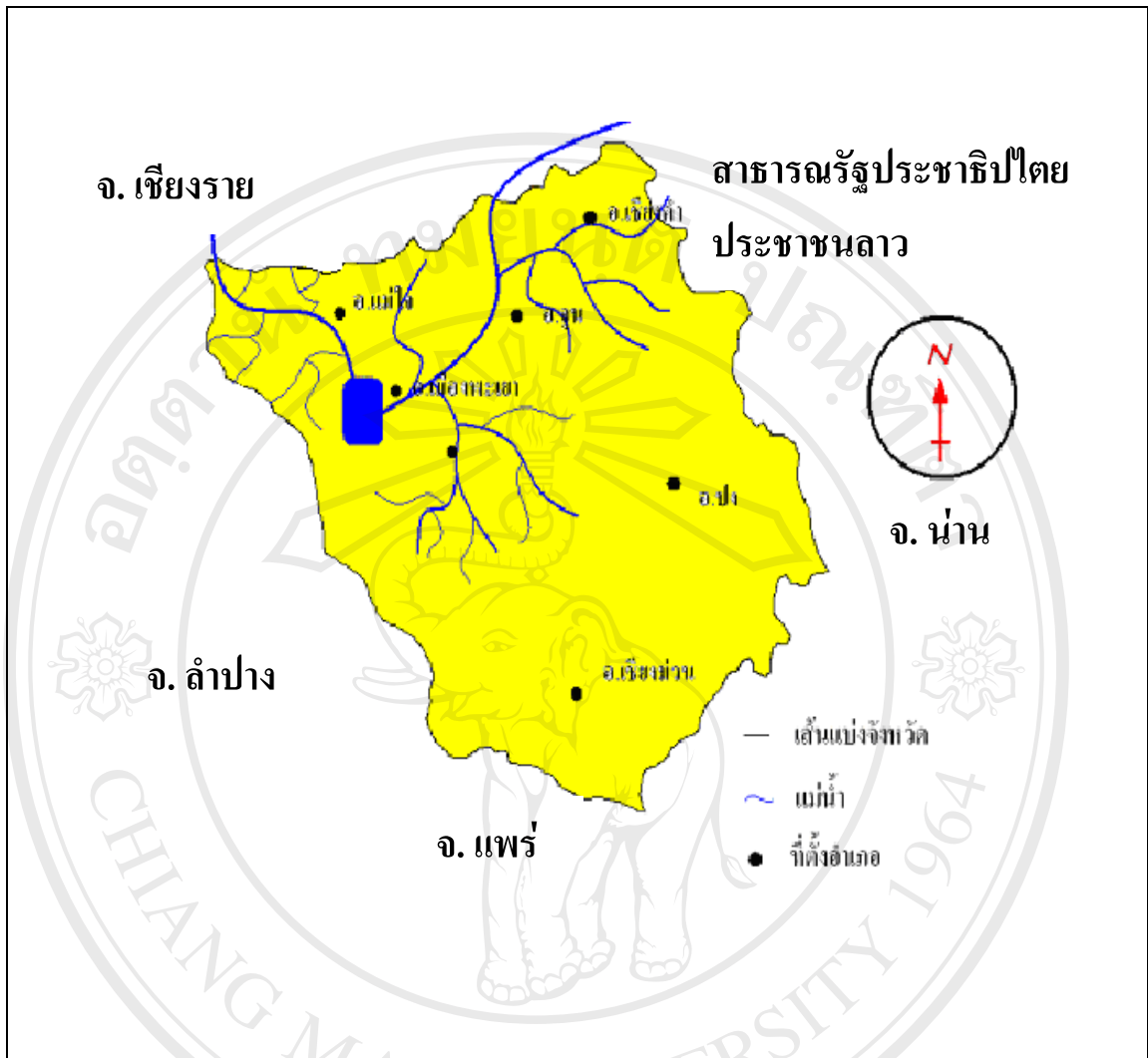
แหล่งน้ำ

1. กว๊านพะเยา เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญที่สุดของจังหวัดพะเยา เป็นแหล่งประมงน้ำจืดที่สำคัญที่สุดของภาคเหนือตอนบน และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด ซึ่งเกิดจากลำห้วยหลายสายในเขตอำเภอแม่ใจและเทือกเขาทางทิศตะวันตกไหลมารวมลงสู่กว๊านพะเยา มีพื้นที่ประมาณ 12,834 ไร่

2. หนองเล็งทราย เกิดจากลำห้วยสายต่างๆ ในเขตอำเภอแม่ใจไหลมารวมกัน มีพื้นที่ประมาณ 5,500 ไร่ อยู่ทางทิศเหนือของกว๊านพะเยา เป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของกว๊านพะเยา และยังเป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร

3. แม่น้ำยม ต้นกำเนิดอยู่ในเทือกเขาตอยภูลังกา ในเขตอำเภอปง ไหลผ่านอำเภอเชียงม่วนไปยังจังหวัดแพร่ มีความยาวประมาณ 550 กิโลเมตร

4. แม่น้ำอิง ต้นกำเนิดจากลำน้ำสายต่างๆ ในเขตอำเภอแม่ใจไหลไปรวมกันและไหลลงสู่กว๊านพะเยา ไหลผ่านอำเภอเมืองพะเยา อำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุน และอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ไปลงน้ำโขงที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มีความยาวประมาณ 240 กิโลเมตร เฉพาะในเขตจังหวัดพะเยา ราวประมาณ 154 กิโลเมตร แม่น้ำอิงจัดอยู่ในเขตลุ่มน้ำโขง (แผนที่ที่ 3)

แผนที่ที่ 3 แสดงลุ่มน้ำอิงในจังหวัดพะเยา

นอกจากนี้ยังมีสายน้ำเล็ก ๆ อีกมากมาย แต่เนื่องจากในปี พ.ศ. 2512-2530 ได้เกิดวิกฤตภัยแล้งในจังหวัดพะเยา และพบว่าป่าต้นน้ำที่ไหลลงกว๊านพะเยาลดลงถึง 43,530 ไร่ ในปี 2533 และได้เกิดสถานการณ์น้ำท่วมในปี 2537 ซึ่งเกิดจากสาเหตุเดียวกันคือ การตัดไม้เพื่อการค้าและการบุกรุกป่าเพื่อขยายเขตที่ทำกิน

แม่น้ำอิงไหลผ่านอำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุนวกขึ้นเหนือผ่านอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย และไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มีความยาวทั้งสิ้น ประมาณ 240 กิโลเมตร เฉพาะในเขตจังหวัดพะเยา ยาวประมาณ 154 กิโลเมตร แม่น้ำอิงจัดอยู่ในเขตลุ่มน้ำโขง โดยมีลำน้ำสาขาที่สำคัญและมีประโยชน์ต่อการใช้ที่ดินและการพัฒนาแหล่งน้ำในเขตจังหวัดพะเยา เช่น ลำน้ำจุน ลำน้ำแม่ต้า ลำน้ำแม่ลาวและลำน้ำแวน พื้นที่ของตำบลแม่ยาวเรือ ซึ่งเป็นสาขาของ

แม่น้ำสายหนึ่งที่ไหลลงแม่น้ำอิงมีพื้นที่จำนวน 73,231.25 ไร่หรือ 117.17 ตารางกิโลเมตร ประมาณ 65%เป็นพื้นที่ราบ การไหลของน้ำบนผิวดินได้ดีปานกลาง และพื้นที่ประมาณ 35% เป็นเนินเขาและเทือกเขาจากทิศเหนือจดทิศใต้มีระดับความสูงตั้งแต่ 300 ถึง 1,500 เมตร จากระดับน้ำทะเล

มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ 8 แห่ง ดังนี้คือ

แหล่งน้ำธรรมชาติ ประกอบด้วย

1. ห้วยแม่น้ำเรือ	พื้นที่ใช้ประโยชน์	หมู่ที่ 13
2. ห้วยเตาปูน	พื้นที่ใช้ประโยชน์	หมู่ที่ 11
3. ห้วยดินแดง	พื้นที่ใช้ประโยชน์	หมู่ที่ 11
4. ห้วยลุ่มวง	พื้นที่ใช้ประโยชน์	หมู่ที่ 5, 13
5. ห้วยโซ้	พื้นที่ใช้ประโยชน์	หมู่ที่ 2
6. ห้วยร่องคำ	พื้นที่ใช้ประโยชน์	หมู่ที่ 3
7. ห้วยอ่องแล้ง	พื้นที่ใช้ประโยชน์	หมู่ที่ 7
8. ห้วยน้ำขาว	พื้นที่ใช้ประโยชน์	หมู่ที่ 2

แหล่งน้ำที่มนุษย์สร้างขึ้น แบ่งเป็น 5 ประเภท ดังนี้

1. โครงการชลประทานขนาดใหญ่ ประกอบด้วย อ่างเก็บน้ำแม่น้ำเรือ พื้นที่รับน้ำ 5,500 ไร่
2. โครงการชลประทานขนาดกลาง ประกอบด้วย อ่างเก็บน้ำห้วยถ้ำ พื้นที่รับน้ำ 3,000 ไร่
3. โครงการชลประทานขนาดเล็ก ประกอบด้วย อ่างเก็บน้ำห้วยแค้ พื้นที่รับน้ำ 1,500 ไร่
4. โครงการพระราชดำริอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก ประกอบด้วย
  - 4.1 อ่างเก็บน้ำห้วยขาว หมู่ที่ 2 พื้นที่รับน้ำ 1,000 ไร่
  - 4.2 อ่างเก็บน้ำห้วยไคร้ หมู่ที่ 2 พื้นที่รับน้ำ 1,000 ไร่
5. ฝ่ายน้ำล้น ประกอบด้วย
  - 5.1 ฝ่ายน้ำล้นห้วยเสี้ย หมู่ที่ 1
  - 5.2 ฝ่ายน้ำล้นร่องจั่นก หมู่ที่ 4
  - 5.3 ฝ่ายน้ำล้นห้วยร่องคำ หมู่ที่ 3
  - 5.4 ฝ่ายน้ำล้นตำหม้องใหญ่ หมู่ที่ 1
  - 5.5 ฝ่ายน้ำล้นห้วยน้ำจ้ำ หมู่ที่ 5

การเกษตรส่วนใหญ่อาศัยน้ำจากน้ำฝน ลำห้วย และแหล่งน้ำสาธารณะของหมู่บ้าน จะเห็นว่าในสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นเนินเขา หรือเทือกเขาเป็นส่วนมาก มีความลาดชันสูง ก่อให้เกิดการชะล้างพังทลายอย่างรุนแรง ไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ในการเกษตร ดังนั้นจึงถือว่ามีความสำคัญในการเกษตรต่ำ เหมาะสำหรับปลูกป่าหรือให้เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารมากกว่า ส่วนอาชีพอื่น ๆ คือ ค้าขาย รับจ้าง เลี้ยงสัตว์ และหาของป่า สัตว์เศรษฐกิจที่สำคัญของหมู่บ้านคือ โค กระบือ สุกร ไข่พื้นเมือง และปลา

ป่าไม้

ปัจจุบันพื้นที่จังหวัดพะเยามีพื้นที่ที่ยังคงเป็นป่า 3,482.10 ตารางกิโลเมตร หรือ 2,176,385.7 ไร่ หรือร้อยละ 56.31 ของพื้นที่จังหวัด สภาพทั่วไปเป็นป่าดิบชื้น ป่าดิบเขา ป่าเบญจพรรณและป่าเต็งรัง (กรมป่าไม้, 2543) อำเภอที่มีป่าไม้หนาแน่น ได้แก่ อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน อำเภอปง และอำเภอเมืองพะเยา ไม้ที่สำคัญมีหลายชนิด เช่น ไม้สัก ประดู่ มะค่า ชิงชัน ยาง เต็ง รัง ตะเคียน ฯลฯ ครอบคลุมพื้นที่ป่าต้นน้ำของแม่น้ำอิง

ตำบลแม่ณาเรือมีพื้นที่ป่าทั้งหมดประมาณ 69,069 ไร่ พื้นที่ป่าที่สำคัญ ได้แก่ บ้านสันป่าสัก บ้านร่องคำหลวง บ้านสันจี้เหล็ก และบ้านแม่ณาเรือ โปสถ.(แผนพัฒนาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ณาเรือ อ.เมือง จ.พะเยา, 2546)

4.1.2 โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม

1) จำนวนประชากร

ประชากรของตำบลแม่ณาเรือเป็นชุมชนขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในอาณาเขตพื้นที่จำนวน 73,231.25 ไร่หรือ 117.17 ตารางกิโลเมตร มีครัวเรือนทั้งหมด 2,980 ครัวเรือน ครัวเรือนเกษตรกร 1,996 ครัวเรือน มีประชากรทั้งหมด 9,481 คน เป็นชาย 4,707 คน เป็นหญิง 4,774 คน ตำบลแม่ณาเรือแบ่งการปกครองเป็น 17 หมู่บ้าน และมีจำนวนประชากรดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรของตำบลแม่่นาเรือ จำแนกตามเขตการปกครอง

หมู่ที่/ชื่อบ้าน	ชาย/คน	หญิง/คน	รวม/คน	จำนวนครัวเรือน
1. บ้านสันชีเหล็ก	231	211	442	133
2. บ้านไช้	423	425	848	266
3. บ้านร่องคำหลวง	299	300	599	220
4. บ้านร่องคำน้อย	165	159	324	114
5. บ้านไร่	288	286	574	172
6. บ้านสันป่าสัก	222	201	423	133
7. บ้านซอน	295	310	605	188
8. บ้านแม่่นาเรือปง	232	227	459	146
9. บ้านแม่่นาเรือสันทราย	183	205	388	130
10. บ้านแม่่นาเรือใต้	421	407	828	255
11. บ้านแม่่นาเรือโอบสถ	453	500	953	309
12. บ้านร่องคำดง	235	225	460	144
13. บ้านไร่สันจำปา	296	299	595	207
14. บ้านแม่่นาเรือสันป่าจิว	264	256	520	143
15. บ้านร่องคำศรีชุม	224	235	459	131
16. บ้านแม่่นาเรือปง	224	249	473	134
17. บ้านแม่่นาเรือสันทราย	252	279	531	155
รวม	4,707	4,774	9,481	2,980

(ที่มา: สำนักทะเบียน อำเภอเมืองพะเยา, 2546)

ประชากรตำบลแม่่นาเรือ ส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมืองที่เป็นเครือญาติกัน ซึ่งอพยพเข้ามาจนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ โดยปลูกสร้างบ้านเรือนเรียงรายสองฟากถนนและกระจายกันตามตรอกซอยต่างๆ ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวัดและสำนักสงฆ์ภายในตำบลจำนวน 6 แห่ง การจัดระบบในตำบลมีทั้งระบบเครือญาติ และระบบการปกครองตามระบบราชการ

2) วัฒนธรรม และประเพณีในท้องถิ่น

ศิลปวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น ซึ่งจากการสัมภาษณ์พระสกล ปภัสโร เจ้าอาวาสวัดพระธาตุภูขวาง หมู่ 6 ตำบลแม่ณาเรือ (2547) ได้กล่าวว่าประเพณีในท้องถิ่นที่จัดเป็นประจำ ในตำบลแม่ณาเรือ ได้แก่

ประเพณีสงกรานต์ ตรงกับเดือนเจ็ดของภาคเหนือ ซึ่งถือเอาวันที่ 13 เมษายน ของทุกปี เป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวไทย จะมีการสงน้ำพระพุทธรูปและมีขบวนแห่ทางสงกรานต์ ในตัวเมืองซึ่งจะจัดเป็นประจำทุกปี ของตำบลแม่ณาเรือจะกระทำคล้ายกับท้องถิ่นอื่น คือการดำหัว ผู้เฒ่าผู้แก่ ญาติ โดยเยาวชน หนุ่มสาว พ่อแม่จะรวมกลุ่มกันเที่ยวดำหัวผู้สูงอายุที่นับถือ เพื่อขอพรที่เป็นสิริมงคลแก่ชีวิต นอกจากนี้จะมีการสาดน้ำซึ่งกันอย่างสนุกสนาน สำหรับชาวบ้านที่ไป ประกอบอาชีพในท้องถิ่นอื่น จะถือเอาวันสงกรานต์กลับมาเยี่ยมบ้าน ซึ่งจะมีการรวมกลุ่มกันจัดทำ เป็นกองผ้าป่ามาถวายวัด เพื่อเป็นการทำบุญและการกลับมาทำคุณประโยชน์แก่ท้องถิ่นเดิมของตนเองและจะมีพิธีสืบชะตา ถึงแม้ว่าประเพณีสงกรานต์จะมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปบ้าง การละเล่นพื้นเมืองและการแสดงดนตรีพื้นเมืองจะไม่ค่อยได้รับความสนใจ ทั้งนี้อาจสืบเนื่อง มาจากสภาพแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม แต่แก่นแท้สาระของประเพณีสงกรานต์ยังคงมีการปฏิบัติอย่างเหนียวแน่น

ประเพณีทำบุญเข้าพรรษา ในเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคม มีประเพณีทำบุญเข้าพรรษา ตามประเพณีที่ยึดถือมาตั้งแต่พุทธกาลที่ให้ภิกษุอยู่ประจำที่ เพื่อเข้าพรรษา เป็นเวลา 3 เดือน ให้ภิกษุถือโอกาสเล่าเรียนพระธรรมวินัยต่างๆ เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา บิณฑามารดา จึงนิยมบวชลูกหลานเป็นพระภิกษุในช่วงเข้าพรรษา เพื่อให้มีโอกาสศึกษาพระธรรมวินัย

ในงานทำบุญเข้าพรรษา ทางพระภิกษุสงฆ์จะมีการเตรียมเสนาสนะ เพื่อการอยู่จำพรรษาทำวัตร ในส่วนฆราวาสตอนเช้าจะทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ นำดอกไม้ธูปเทียน ข้าวสารอาหารแห้งและปัจจัยจำเป็นอื่นๆ มารวมกันที่ศาลาเปรียญเพื่อถวายพระ ตกตอนเย็นจะมีการเวียนเทียน จากนั้นจะมีการร่วมทำวัตรโดยเจ้าอาวาสเป็นผู้นำญาติโยมทำวัตร โดยจะมีการทำวัตรทุกวันพระตลอด 3 เดือนที่จำพรรษา

ประเพณีทำบุญสลากภัตต์ ในเดือนธันวาคมของทุกปี มีประเพณีทำบุญสลากภัตต์ หรือเรียกว่า ตานกัวยสลาก เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วอีกครั้งหนึ่ง โดยผู้ที่ถวายทานเขียนชื่อตนเองไว้ในเส้นสลาก ซึ่งจะมีกัวยสลากหรือบางที่เรียก กัวยจี๋ปุม หรือเครื่องสังฆทาน เมื่อนำเส้นสลากมากองรวมกันและแบ่งตามหัววัดที่เชิญมา เมื่อภิกษุสามเณรรูปใดได้สลากของใคร ผู้นั้นก็จะนำมาถวายทานและกรวดน้ำกุศลให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว

ประเพณีทำบุญออกพรรษา ในตอนเช้าชาวบ้านจะร่วมกันทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ ถวายจำพรรษา ในวันออกพรรษานี้พระสงฆ์จะร่วมกันทำพิธีออกวันวปารณา คือ การเปิดโอกาสให้มีการว่ากล่าวตักเตือนกันได้ เนื่องจากบุญออกพรรษาเป็นการชุมนุมพระสงฆ์จำนวนมากก่อนที่จะแยกย้ายไปตามที่ต่างๆ ชาวบ้านถือเป็นการทำบุญที่สำคัญที่จะถวายภัตตาหารและบริวารต่างๆ แต่พระภิกษุ สามเณรที่จัดเป็นพิเศษ ประกอบกับเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนารอเก็บเกี่ยวผลผลิต อีกทั้งสภาพดินฟ้าอากาศแจ่มใสเป็นช่วงย่างเข้าสู่ฤดูหนาว อากาศเย็นสบาย ชาวบ้านจึงถือโอกาสทำบุญวันออกพรรษา

ประเพณีลอยกระทง (ยี่เป็ง) ในช่วงเดือนพฤศจิกายนของทุกปีจะมีประเพณีลอยกระทงชาวบ้านจะช่วยกันตกแต่งสถานที่บริเวณวิหารวัด โดยทำเป็นซุ้มประดับประดาด้วยกระดาษสีที่จัดทำเป็นดอกไม้ รูปสัตว์ต่างๆ และโคมไฟ พอถึงวันลอยกระทงหรือวันยี่เป็ง ชาวบ้านจะมาร่วมกันทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ และปล่อยโคมลอยและตอนเย็น ฟังเทศน์ปล่อยโคมไฟและลอยกระทงเพื่อขอขมาแม่น้ำลำคลองต่างๆ

นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนแล้ว เช่นการเลี้ยงผีขุนน้ำ การสืบทอดปา การเลี้ยงผีฝาย การบวชป่า เป็นต้น

4.1.3 โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

ราษฎรส่วนใหญ่ของตำบลแม่ณาเรือ ประกอบอาชีพการเกษตรมีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 19,989 ไร่ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญคือ ข้าวมีพื้นที่ปลูกประมาณ 231 ไร่ พืชทอง 4,002 ไร่ จิง 3,000 ไร่และหอมแบ่ง 1,800 ไร่ นอกนั้นเป็นกระเทียม หอมแดง และไม้ผล กระจายกันไป มีการขยายตัวของการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ เช่น พืชทอง จิง และหอมแบ่ง พืชดังกล่าวเป็นพืชที่มาจากการส่งเสริมของบริษัทเอกชน โดยมีตัวแทนของบริษัทเข้าไปจัดการในระบบการผลิตตั้งแต่การจัดหาพันธุ์จนถึงระบบการตลาดของผลผลิตทั้งหมดแบบครบวงจร (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 การใช้พื้นที่ แหล่งน้ำ และพื้นที่ป่าชุมชน

หมู่ที่	จำนวนครัวเรือนทั้งหมด	พื้นที่ทั้งหมด (ไร่)	พื้นที่อยู่อาศัย	พื้นที่ทำการเกษตร	พื้นที่แหล่งน้ำอ่างเก็บน้ำ	พื้นที่ป่าชุมชน
1	133	2,000	60	438	1,940	5
2	266	2,803	125	2,690	-	-
3	220	3,000	1,807	1,745	1,500	6
4	114	1,900	60	616	-	-
5	172	1,250	25	804	-	-
6	133	335	-	305	-	-
7	188	2,500	1,000	691	1,000	-
8	146	600	45	846	555	-
9	130	1,500	60	531	1,200	-
10	255	500	70	886	500	-
11	309	4,500	1,500	1,931	2,500	400
12	144	2,000	150	781	2,500	-
13	207	2,800	500	813	-	-
14	143	1,000	1,000	419	5,000	-
15	131	2,500	16	815	-	-
16	134	600	45	787	555	-
17	155	265	144	525	11	-
รวม	2,980	25,790	4,830	15,714	17,250	411

(ที่มา: สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองพะเยา : 2546/2547)

ขนาดการถือครองที่ดิน

จากการสำรวจของสำนักงานเกษตรอำเภอเมืองพะเยา ในปี 2546/2547 พบว่า พื้นที่นามีครัวเรือนเกษตรกรถือครองสูงสุดเฉลี่ย 10 ไร่ ต่ำสุดเฉลี่ย 1 ไร่ พื้นที่ไร่ มีครัวเรือนเกษตรกรถือครองสูงสุดเฉลี่ย 50 ไร่ ต่ำสุดเฉลี่ย 5 ไร่

ตารางที่ 3 แสดงพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน

หมู่ที่	จำนวนปี / ไร่	พืชไร่ / ไร่	ไม้ผล / ไม้ยืนต้น / ไร่	พืชผัก
1	372	618	175	128
2	432	120	65	3,440
3	754	-	180	2,056
4	341	6	28	306
5	651	4	69	629
6	222	40	138	121
7	688	42	41	202
8	548	-	176	496
9	316	10	121	192
10	481	4	411	151
11	1,012	40	446	1,007
12	393	5	320	1,088
13	619	6	59	423
14	133	-	239	342
15	488	18	73	849
16	508	20	120	435
17	275	20	67	140
	8,231	953	2,728	12,005

(ที่มา: สำนักงานเกษตรอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา)

จากตารางที่ 3 จะเห็นว่าชาวบ้านในตำบลแม่ณาเรือจะมีการปลูกพืชผักเป็นจำนวนมาก เพราะสามารถปลูกได้ตลอดปี มีการใช้ที่ดินมาก โดยพื้นที่ปลูกผักทั้งตำบลจำนวน 12,005 ไร่ รองลงมาคือพื้นที่ในการปลูกข้าวทั้งตำบลมีพื้นที่ปลูกข้าวจำนวน 8,231 ไร่ นอกนั้นก็พื้นที่ปลูกไม้ผล/ไม้ยืนต้นและพืชไร่

ตารางที่ 4 ข้อมูลประมง/ปลุสัตว์

หมู่ที่	ประมง		ปลุสัตว์ (ตัว)				
	1	4	2	41	-	95	144
2	10	6.5	8	-	8	48	2,896
3	39	20	28	-	28	-	2,551
4	12	6	32	-	30	58	1,391
5	19	10	197	24	13	5	2,721
6	3	2	182	-	14	26	1,559
7	15	8	15	-	4	15	3,900
8	22	11	42	-	47	-	990
9	12	7	100	8	93	47	1,574
10	5	3	88	-	422	10	1,282
11	25	14	84	-	48	290	2,558
12	3	2	15	16	-	-	1,388
13	12	7	68	-	35	44	2,580
14	5	3	15	-	-	16	1,046
15	18	11	5	-	22	262	1,007
16	20	14	36	-	47	8	2,022
17	10	7	45	-	42	-	1,112
รวม	235	126	1,101	48	505	1,013	32,323

(ที่มา: สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองพะเยา: 2546/2547)

ในการประกอบอาชีพการเกษตรนั้นส่วนใหญ่ต้องใช้แรงงานคนเกือบทุกขั้นตอนตั้งแต่การไถ หว่าน การดำนาและการเก็บเกี่ยว ในปัจจุบันแรงงานหายากขึ้นเนื่องจากคนหนุ่มสาวหรือวัยแรงงานส่วนใหญ่จะเรียนหนังสือหรือไม่ก็ทำงานตามบริษัท โรงงานต่างๆ ในเขตเมือง แม้ว่าเกษตรกรในชุมชนจะแก้ไขปัญหาเรื่องแรงงานด้วยการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกันที่เรียกว่าเอามื้อเอารวัน ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาเรื่องแรงงานได้ ทำให้ต้องใช้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นไปอีกโดยการจ้างแรงงานต่างถิ่นเข้ามา แต่ในส่วนการผลิตพืชอื่นๆ เช่น หอมแดง กระเทียม

ส่วนใหญ่จะใช้แรงงานที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งอาจอยู่ในรูปของการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างกัน หรือการจ้างแรงงานที่มีอยู่ในชุมชน

4.1.4 พัฒนาการของชุมชน

ตำบลแม่ณาเรือซึ่งเป็นตำบลที่ผู้คนมีวิถีชีวิตปฏิบัติเรียบง่าย ในรูปแบบของชุมชนเกษตรกรรมได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ด้านโดยสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยรอบ หลังจากถนนลาดยางสายใหญ่ ตัดผ่านหมู่บ้าน ระบบไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์ ไปรษณีย์ การสื่อสารคมนาคมต่างๆ สะดวกสบาย วิถีชีวิตชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลง เพราะเกิดการลอกเลียนตามแบบอย่างของคนในสังคมเมือง มีการเปลี่ยนแปลงค่านิยมการบริโภคทั้งในรูปแบบการแต่งกาย การบริโภคเทคโนโลยีต่างๆ ซึ่งพบว่าในบ้านเรือนแต่ละหลังจะมีเครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ โดยเฉพาะ ตู้เย็น ทีวีสี พัดลม หม้อหุงข้าว เครื่องเสียง มอเตอร์ไซด์ นอกจากนั้นยังพบว่าหลายครัวเรือน ยังมีเครื่องใช้พิเศษ เช่น โทรศัพท์ โทรศัพท์มือถือ เครื่องซักผ้า เตาอบอาหาร และรถยนต์เป็นของตนเอง แต่แม้ว่าชุมชนจะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุค่อนข้างสูงตามสังคมเมือง แต่รูปแบบของระบบความสัมพันธ์ทางสังคมผู้คนยังเหนียวแน่น โดยเฉพาะการเกื้อกูลช่วยเหลือระหว่างกัน ความแน่นแฟ้นของระบบเครือญาติ ซึ่งชุมชนมีบรรทัดฐานของชุมชนเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมทางสังคมในการอยู่ร่วมกันภายใต้ระบบความเชื่อและวัฒนธรรมเดียวกัน

ในด้านการรวมพลังของชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ นั้น เนื่องจากในช่วงปี พ.ศ. 2516-2518 พื้นที่ทำการเกษตร ในจังหวัดพะเยาประสบกับการขาดแคลนนํ้าอย่างรุนแรง ทำให้เกษตรกรไม่สามารถทำการเกษตรได้ต้องอพยพไปทำงานต่างจังหวัดเป็นจำนวนมากทั้งหญิงและชาย ส่วนก๊ว้นพะเยาเริ่มเสื่อมโทรม ปริมาณน้ำลดลงตื้นเขินและเน่าเสีย ส่งผลให้จำนวนปลา ลดลงเหลือไม่กี่ชนิด สาเหตุสำคัญของปัญหามาจากการบุกรุกทำลายป่าไม้โดยเฉพาะป่าต้นน้ำที่ไหลลงสู่ก๊ว้นพะเยา และการปลูกพืชเศรษฐกิจทำให้ใช้ที่ดิน ใช้นํ้า ใช้นุ้ย และสารเคมีมากขึ้น ทำให้สารพิษตกค้างในดินและน้ำซึ่งในที่สุดก็ไหลลงมาสะสมในก๊ว้นพะเยา สถานการณ์ดังกล่าวมีแนวโน้มจะรุนแรงขึ้นทุกปี จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รองรับน้ำของก๊ว้นพะเยาเพื่อฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศให้ยั่งยืนจากการสอบถามนายทองคำ สันก๊ว้น (2547) กำนันตำบลแม่ณาเรือได้ลำดับเหตุการณ์ต่างๆ ดังนี้ ชาวบ้านได้รวมตัวกันต่อสู้เรียกร้องถึงความถูกต้องต่อการเกิดปัญหาด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของตนเอง เช่น มีการรวมตัวกันต่อสู้เรียกร้องปัญหาการสัมปทานป่าไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติคอยหลวง ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำที่สำคัญของต้นน้ำอิงจนสามารถระงับการสัมปทานของหน่วยงานที่จะเข้ามาดำเนินการได้ กรณีปัญหาการปล่อยน้ำเสียจากการทำอุตสาหกรรมจึงต้องของโรงงานจึงต้อง

ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ในตำบลแม่นาเรือและตำบลใกล้เคียง สามารถเรียกร้องให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาตรวจสอบ และสั่งการให้โรงงานดังกล่าวหยุดชั่วคราว เพื่อปรับปรุงระบบน้ำเสีย หรือการรวมตัวเรียกร้องให้มีการปิดโรงงานกระดาษสาที่ทำให้เกิดผลเสียต่อระบบน้ำของชุมชนในบริเวณล้อมรอบ ได้รับผลกระทบเสียหาย ทำให้แหล่งน้ำใต้ดินของชาวบ้านไม่สามารถนำมาใช้ได้ จนสามารถทำให้อกิจการโรงงานกระดาษสาต้องหยุดกิจการเพื่อปรับปรุงระบบระบายน้ำในที่สุด และอีกเรื่องหนึ่งที่ผลกระทบต่อมลภาวะคือ โรงโม่หินที่ส่งผลกระทบต่ออากาศทำให้มีฝุ่นฟุ้งกระจายรบกวน ระบบหายใจของชาวบ้าน และเสียงดังในการระเบิดหิน โม่หินตลอดจนรถบรรทุกหินที่วิ่งผ่านในหมู่บ้านได้สร้างความรบกวนชาวบ้าน ยังผลให้เกิดเสียดสุขภาพจิต จากการถูกรบกวนด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้ชาวบ้าน ชาวตำบลออกมาเคลื่อนไหว ทำให้โรงโม่หินต้องปิดกิจการในที่สุดเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม กระบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้เรียกร้อง ต่อสู้กับสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาทำลายสิ่งแวดล้อม นับเป็นการรวมพลังความเข้มแข็งของชุมชนได้ดีในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ชุมชนยังมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาภายในชุมชนของตนเอง โดยเมื่อถึงคราวที่มีการณรงค์กิจกรรมใดๆ พลังชุมชนก็จะออกมาร่วมกิจกรรมนั้น เช่น โครงการปลูกป่าชุมชนที่มีเจ้าอาวาสปริชา เจ้าอาวาสวัดร่องคำ หมู่ 3 ตำบลแม่นาเรือได้เป็นแกนนำชาวบ้านร่วมกันปลูกป่าและรักษาผืนป่าของหมู่บ้านจนได้รับรางวัลชนะเลิศที่ 1 จากหน่วยงานกรมป่าไม้ นับเป็นองค์กรที่มีส่วนร่วมต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นผลสำเร็จอีกระดับหนึ่งของตำบลแม่นาเรือ

จากการศึกษาในพื้นที่ตำบลแม่นาเรือ พบว่า กลุ่มองค์กรชาวบ้านได้มีการจัดการทรัพยากรของตนเองอยู่ได้โดยอาศัยองค์ความรู้ของชาวบ้านที่ได้เรียนรู้และได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์สืบต่อกันมา ประกอบศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ตลอดจนการนำไปใช้ในการกำหนดทางเลือกในการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนตำบลแม่นาเรือมีจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์ป่า เนื่องจากเป็นการปกป้องป่าต้นน้ำไว้ใช้ในการเกษตรโดยระยะแรกจะอาศัยกลุ่มแกนนำหมู่บ้านหรือ องค์กรการบริหารส่วนตำบล และชาวบ้านที่เห็นคุณค่าของสายน้ำเป็นผู้ปกป้องรักษาป่าต้นน้ำ การแก้ปัญหาขั้นแรกที่ชุมชนจัดขึ้น โดยการเดินสำรวจป่าต้นน้ำ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ เห็นความสัมพันธ์ของป่าและน้ำมีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าต่อมาจึงได้พัฒนาเป็นคณะกรรมการรักษาป่า ร่วมกันมีการดำเนินการในรูปแบบของคณะกรรมการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยร่างเป็นกฎระเบียบเพื่อรักษาป่าต้นน้ำให้คงอยู่ต่อไป

4.2 การวิเคราะห์ชุมชน

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าต้นน้ำอิง: กรณีศึกษาดำบลแม่นาเรือ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา โดยเน้นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าต้นน้ำ โดยการศึกษาผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งลักษณะนามธรรมและลักษณะรูปธรรม ตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของตำบลแม่นาเรือ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ซึ่งมีหมู่บ้านทั้งสิ้น 17 หมู่บ้าน แต่เลือกกลุ่มศึกษามาจำนวน 4 หมู่บ้าน ได้แก่บ้านสันขี้เหล็ก (หมู่ที่ 1) บ้านร่องคำหลวง (หมู่ที่ 3) บ้านสันป่าสัก (หมู่ที่ 6) และบ้านแม่นาเรือโอบสด (หมู่ที่ 11) การนำเสนอข้อมูลในบทนี้เป็น การเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของ 4 หมู่บ้านของตำบลแม่นาเรือ

4.2.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในหมู่บ้าน พอสรุปได้ว่า การตั้งถิ่นฐานโดยเริ่มจากมีผู้คนจากหลาย ๆ ที่ของจังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงใหม่ มาค้าขาย และย้ายมาบุกเบิกพื้นที่ ต่อมา มีลูกหลานเพิ่มขึ้นและขยายครัวเรือนกันออกไป

ในอดีตบริเวณหมู่บ้านมีป่าล้อมรอบ มีต้นไม้ใหญ่เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านทำมาหากินตามป่า น้ำในลำคลองมีปลามากมายหลายชนิดที่ได้ใช้เป็นอาหาร โดยไม่ต้องซื้อจากที่ไหน น้ำใช้อาบใช้ดื่มกินได้ ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ตามจอมปลวกได้ปลุกพืชผักไว้กิน เพราะดินจอมปลวกเป็นดินดี ปลุกอะไรก็ขึ้น ไม่ต้องใช้ปุ๋ย ใช้จ่าย

ด้านชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านก็อยู่กันง่าย ๆ พอมีพอกิน มีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คนในหมู่บ้านรู้ถึงสารทุกข์สุกดิบของกันและกันเหมือนว่าทุกคนเป็นพี่น้องกัน ชีวิตความเป็นอยู่ผูกพันกันด้วยสานสัมพันธ์ระบบเครือญาติ และขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมา ชาวของเครื่องใช้ส่วนใหญ่ก็ทำมาจากธรรมชาติ ใช้ภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดกันมาดัดแปลงเป็นข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น ตะกร้า กระบุงจากไม้ไผ่ ฯลฯ ใช้แรงงานวัว ควายในการทำนา และการบรรพทุกข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ในการเดินทาง แม้จะไม่ค่อยสะดวก ลำบากบ้าง แต่ก็มีความสุข

การสร้างบ้านเรือนในสมัยก่อนก็สร้างกันหลังเล็ก ๆ พอกับจำนวนคนอยู่อาศัย หลังคาบ้านทำจากหญ้าคา โดยนำหญ้าคามาดกแห้ง แล้วสานเป็นแผ่นหรือที่เรียกว่า “ไพคา” ยาวแผ่นละประมาณ 2 เมตร การสร้างบ้านก็ช่วยกันสร้างจนเสร็จ

การทำมาหากินส่วนใหญ่ทำนา ทำไร่ โดยมีกร “เอามื้อ” หรือลงแขกช่วยกันทำ โดยไม่ต้องจ้างแรงงาน การไถนาที่ใช้แรงงานวัว ควาย การเดินทางไปทำไร่ ทำนา และขนข้าว ผลผลิตต่าง ๆ ก็ใช้เกวียน ปยุที่ใช้ก็ใช้ปุ๋ยคอก จี๋วัว จี๋ควาย ซากพืชในไร่ในนา อาหารการกินก็หาจากธรรมชาติ เก็บเห็ด หน่อไม้ ผัก บ้างก็สัตว์ป่ามาทำเป็นอาหาร ตามรั้วบ้าน จอมปลวก ก็ปลูก ผัก หอม กระเทียม ไร่เก็บกิน ในแม่น้ำก็มีปลาหลากชนิดให้หากินแทบไม่ต้องมีการซื้อขาย ใครหาอาหารจากที่ต่าง ๆ มาได้ ก็จะแบ่งปันเพื่อนบ้าน ญาติ พี่น้อง นอกจากน้ำในแม่น้ำ ลำธารแล้ว มีการขุดบ่อน้ำ โดยใช้ “น้ำถุ้ง” (มีลักษณะเป็นรูปกรวย ใช้ไม้ไผ่สานแล้วเอาซันทาทั้งด้านในและด้านนอก มีเชือกผูก ใช้ตักน้ำในบ่อน้ำลึก) ตักน้ำจากบ่อ ใช้ดื่มใช้อาบ ตามทุ่งนาก็ขุดบ่อเล็กๆ เอาไว้ มีน้ำซึมออกมาจากดินใช้กระบายตักดื่มกิน หรือไม่ก็กินตามลำธาร

ตำบลแม่เนาเรือตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดพะเยา ระยะห่างจากจังหวัดพะเยา 16 กิโลเมตร จากการสัมภาษณ์พ่อคือ วิชัย โน (2547) อายุ 75 ปี ชาวบ้านหมู่ที่ 11 ตำบลแม่เนาเรือ ได้เล่าถึงประวัติความเป็นมาของชาวตำบลแม่เนาเรือทำให้ทราบว่า ได้ก่อตั้งมาประมาณ 400 กว่าปีมาแล้ว แต่เดิมที่นี่เป็นจุดรวมชาวบ้านหลายเขา (หลังเขา) มาค้าขายบ้าง อพยพมาบ้าง จากวังเหนือ จากลำปาง และเชียงใหม่ มาพักที่นี่เมื่อรวมกันมากๆ เลยสร้างวัดขึ้นตั้งชื่อว่าวัดเมืองชุมเนื่องจากมีคนมาชุมนุมกันมาก ต่อมาทางหมู่บ้านได้จัดพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยคุ้มครองหมู่บ้าน ให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข เพราะในหมู่บ้านมีสัตว์ร้ายต่างๆ เข้ามารบกวนทำความเดือดร้อนให้ชาวบ้านเป็นอย่างมาก ชาวบ้านจึงได้สร้างเรือพร้อมทั้งปัจจัยอาหารคาวหวานต่างๆ ใ้ในเรือทำพิธีแล้วนำไปลอยถวายลำนน้ำ ตามความเชื่อที่ว่าขอให้เรือได้นำพาเคราะห์ร้ายทั้งหลายให้ล่องลอยไปกับสายน้ำและได้ร่วมกันตั้งชื่อหมู่บ้านขึ้นใหม่ว่าบ้านแม่เนาเรือ ตามชื่อเรือที่ได้นำพาเคราะห์ร้ายและโชคร้ายต่างๆ ไป ต่อมาได้รับการจัดตั้งเป็นตำบลแม่เนาเรือจนถึงปัจจุบัน มีประชากรเพิ่มขึ้น ขยายครัวเรือนกันออกไป ปัจจุบันมีประชากรทั้งหมด 9,481 คน เป็นชาย 4,707 คน เป็นหญิง 4,774 คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำการเกษตร โดยมีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 15,714 ไร่ พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของตำบลคือข้าว นอกนั้นเป็นพืชไร่และไม้ผล (ลำนำทะเบียน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, 2546 และสำนักงานเกษตรอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา, 2546)

4.2.2 การเคลื่อนไหวของชุมชนในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

ในส่วนพื้นที่ป่าไม้ทางภาคเหนือ ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำ จากการสำรวจของกรมป่าไม้ ในปี 2541 พื้นที่ป่าทางภาคเหนือเหลือเพียง 45.66 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 43.07 จากที่ในปี 2525 มีอยู่ถึง 54.84 ล้านไร่ (กรมป่าไม้, 2543)

ในปี พ.ศ. 2516 ได้มีการสัมปทานป่าไม้ โดยนายทุนจากจังหวัดพะเยา (บริษัท เชียงรายทำไม้) ซึ่งได้รับอนุญาตให้สัมปทานทำไม้ในพื้นที่ป่าดอยหลวง ประกอบกับในพื้นที่ ตำบลแม่ณาเรื่อในขณะนั้น ชาวบ้านในหมู่บ้านบางส่วนมีอาชีพรับจ้างตัดไม้ เลื่อยไม้เพื่อขายให้นายทุนนำไปแปรรูป

ในปี พ.ศ. 2518 ชาวบ้าน ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเริ่มหวั่นวิตก เพราะจำนวนป่าไม้เริ่มหายไป ชุมชนประสบปัญหาไม่มีน้ำใช้ เพราะน้ำในห้วยต่างๆ จากเดิมที่เคยมีน้ำไว้กินและใช้เมื่อก่อนเริ่มลดน้อยลงมาก ผู้นำชุมชนได้มีแนวคิดในการที่จะขอป่าต้นน้ำแม่ณาเรื่อไว้เพื่อยังประโยชน์แก่ลูกหลานในอนาคต จึงได้ปรึกษารือกันและได้นัดประชุมคณะกรรมการหมู่บ้าน ประสานไปทางป่าไม้อำเภอ เพื่อขอรักษาป่าต้นน้ำให้อยู่ในพื้นที่ของชุมชนไว้

ทางป่าไม้อำเภอแนะนำให้เสนอรายชื่อของชาวบ้านที่ต้องการรักษาป่าเอง เพื่อที่จะนำเสนอให้กับทางป่าไม้จังหวัดทราบ ชุมชนได้ร่วมกันนำรายชื่อไปเสนอเพื่อขอยกเว้นการทำไม้ในบริเวณป่าต้นน้ำ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของชุมชนที่จะรักษาป่า แต่ยังพบปัญหาเพราะคนในชุมชนบางส่วนยังไม่เข้าใจกลัวว่าจะไม่สามารถเข้าไปหาอาหารและใช้ประโยชน์จากป่าได้

ในปี พ.ศ. 2533 กรมป่าไม้ประกาศให้พื้นที่ในเขตอำเภอองาว อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง อำเภอเมือง อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา อำเภอพาน อำเภอแม่สรวย อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นเขตอุทยานแห่งชาติดอยหลวง

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2535 - 2536 พื้นที่การเกษตรในจังหวัดพะเยา โดยเฉพาะเขตรองรับน้ำจากกัวนพะเยาขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรง เกษตรกรทำนาได้เพียง 30 % ของพื้นที่เท่านั้น เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านขาดแคลนข้าวสำหรับบริโภค ทำให้ชาวบ้านต้องอพยพไปทำงานต่างจังหวัด โดยเฉพาะกรุงเทพฯ ทั้งหญิงและชาย ส่วนกัวนพะเยาก็เริ่มเสื่อมโทรม การเพิ่มปริมาณของฝักตบชวา ปริมาณน้ำลดลงและตื้นเขิน จากความลึก 3.91 เมตร ในอดีต ปัจจุบันลึกเพียง 2 เมตรเท่านั้น ส่งผลให้จำนวนพันธุ์ปลาลดลงตามไปด้วย ปี พ.ศ. 2513 มีปลาในกัวนพะเยา 51 ชนิด ในปี พ.ศ. 2535 เหลือเพียง 25 ชนิด น้ำกัวนเขตชุมชนมีแนวโน้มเสียน้ำที่สำคัญปริมาณน้ำในกัวนพะเยาไม่สามารถปล่อยให้ไหลลงแม่น้ำอิง ทำให้เขตลุ่มน้ำอิงตอนล่างขาดน้ำทำการเกษตร และส่งผลต่อระดับน้ำใต้ดินให้ลดลงอีกด้วย สาเหตุสำคัญเนื่องมาจากการทำลายป่าไม้ โดยเฉพาะป่าต้นน้ำที่ไหลลงกัวนพะเยา

ในปี พ.ศ. 2536 ได้เกิดผลกระทบจากภาวะวิกฤติภัยแล้งทั่วไปในจังหวัดพะเยา แต่ชุมชนบ้านแม่ณาเรื่อซึ่งยังมีการรักษาป่าไว้ยังมีน้ำกินและน้ำใช้ในการเกษตร จุดนี้เองที่ทำให้ชาวบ้านเริ่มตระหนักและเห็นความสำคัญของการรักษาป่า

ในปี พ.ศ. 2537 มีการจัดตั้งชมรมป่าชุมชนขึ้น โดยโครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์และวิเคราะห์ปัญหาป่าไม้ของ

จังหวัดพะเยา จากนั้นองค์กรชาวบ้านที่มีเขตป่าชุมชนต่างๆ จึงได้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายขององค์กรชุมชน ภายใต้ชื่อ “ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา” เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนปัญหาและวิเคราะห์สถานการณ์ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ร่วมทำกิจกรรมในด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดพะเยาตลอดมา

ในปี พ.ศ. 2542 คณะกรรมการป่าชุมชนแม่น้ำเรือได้ร่วมกันวางระเบียบหรือกฎเกณฑ์ ภายในชุมชนเพื่อรักษาป่าของชุมชน เพื่อให้เห็นถึงการจัดการป่าชุมชนที่ผ่านมาโดยมีองค์ความรู้ในการจัดการป่า และภูมิปัญญาของคนรักษาป่าที่พึ่งพาอาศัยป่า และเพื่อฟื้นฟูและอนุรักษ์ให้ป่าต้นน้ำมีสภาพอุดมสมบูรณ์ดังเช่นอดีต เป็นแหล่งต้นน้ำลำห้วยที่ไหลลงกว๊านพะเยา เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน รวมทั้งเพื่อรักษาทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรน้ำของชุมชนต่อไป

ปัจจุบันการตัดไม้ทำลายป่ามีอยู่ทั่วไป เพื่อต้องการที่ทำกินและตัดไม้ไปขาย นอกจากนี้ การปลูกพืชเศรษฐกิจทำให้ต้องใช้น้ำมากขึ้น ต้องใช้ปุ๋ย สารเคมีมากขึ้นทุกปี ทำให้สารพิษตกค้างในดินและน้ำ ซึ่งในที่สุดก็ไหลลงมาสะสมในกว๊านพะเยา และส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของลุ่มน้ำอิง จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ เพื่อฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศให้ยั่งยืน และเกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชุมชนในระยะยาว

จากการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาพบว่า จากเดิมตำบลแม่น้ำเรือเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ และต่อมาพื้นที่ป่าไม้ได้ลดลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการลักลอบตัดไม้ การสัมปทานป่าไม้ การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตรของราษฎร ตลอดจนปัญหาไฟป่า ซึ่งได้ทำลายป่าไม้ปีละมาก ๆ พื้นที่ถูกทำลายขยายออกไปเรื่อยๆ ทำให้พื้นที่ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ของตำบลแม่น้ำเรือลดลง ปริมาณน้ำตามแหล่งน้ำสู่การเกษตรลดลง ทำให้เกิดปัญหาขาดแคลนน้ำอย่างรุนแรง ทำให้เกษตรกรไม่สามารถทำการเกษตรได้ต้องอพยพไปทำงานต่างจังหวัด เมื่อปริมาณน้ำตามแหล่งต้นน้ำลดลงปริมาณน้ำในกว๊านพะเยาก็ลดลง ระบบนิเวศเปลี่ยนไปน้ำเริ่มเน่าเสีย ปลาที่เคยมีจำนวนมากเริ่มลดลงทุกปี และยังพบว่ากลุ่มเกษตรกรเกิดการแย่งชิงน้ำเพื่อทำการเกษตร บางครอบครัวต้องขุดสระ เพื่อสำรองน้ำเพื่อการเกษตร และพบว่าชุมชนมีการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเดียวกังไม่สามารถแก้ไขปัญหาป่าถูกทำลายลงได้ จึงได้มีการจัดตั้งกลุ่ม / องค์กรชุมชนต่างๆ แล้วช่วยกันแก้ไขปัญหาดังกล่าว แต่กลุ่มองค์กรไม่สามารถดำเนินกิจกรรมองค์กรหรือกลุ่มของตนเองได้อย่างต่อเนื่องเพราะขาดความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนงบประมาณบางส่วนในการดำเนินการ นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนมีการศึกษาค่า ขาดความสนใจต่อการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ พบว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชนเป็นโครงสร้างของการเกษตร ขาดการจัดการด้านเกษตรแบบอุตสาหกรรม และมีรายได้น้อย ส่วนใหญ่ผลิตได้น้อยและใช้ในการบริโภคส่วนที่เหลือแบ่งขาย รวมทั้งคุณภาพผลผลิตค่อนข้างต่ำและไม่สามารถขายผลผลิตในราคายุติธรรมได้

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ชุมชนได้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือความรู้ของชาวบ้านที่ได้สั่งสมมาจากประสบการณ์ของชีวิตที่ถ่ายทอดมาเป็นวัฒนธรรมมาดำเนินการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ซึ่งผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ตามหลักของ เสรี พงศ์พิศ (2529) คือมองว่าภูมิปัญญาชาวบ้านมี 2 ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม ที่เป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตามคุณค่าและความหมายของทุกอย่างในชีวิตประจำวัน และอีกลักษณะก็คือ ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่น ๆ เพื่อศึกษาถึงแนวทางฟื้นฟู ดูแล อนุรักษ์ป่าต้นน้ำ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของตำบลบ้านแม่มาเรื่อต่อไป

4.2.3 การฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น

ลักษณะทางนามธรรม

พ่อหนานป้อม ใจเสมอ (2547) อายุ 84 ปี ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติและความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือมนุษย์ว่า โดยปกติชาวบ้านจะมีความเชื่อเรื่องผีป่า ผีน้ำ และผีบรรพบุรุษ หรือผีป่าซึ่งเป็นเหตุที่จะทำให้เกิดการถือปฏิบัติ ความเชื่อถือศรัทธาก็มีต่อสิ่งที่ตนได้ประสบเห็น เป็นความเชื่อแบบชาวบ้านที่รวมเอาหลายสิ่งหลายอย่างเข้าไว้เป็นลักษณะวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ถูกหลานรับไว้สืบต่อมาช้านานแล้ว เริ่มตั้งแต่ภายในครัวเรือนจะมีการแสดงความเคารพบูชาผีในบ้าน ทุกครัวเรือนจะมีหิ้งบูชาผีปู่ผีย่าในครัวเรือน หรือบางครอบครัวจะสร้างหอผีปู่ย่าไว้ในบ้านผู้ที่เป็นต้นตระกูล ด้วยเชื่อว่าวิญญาณผีปู่ผีย่า หรือวิญญาณบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้วยังคงวนเวียนช่วยเหลือ เพื่อช่วยเหลือคุ้มครองบุตรหลานให้ปลอดภัย ป่าธรรมชาติก็เหมือนกันเชื่อว่าในไร่นา ไร่สวน ป่าชุมชน มีผีป่า ผีเขา ผีไร่ ผีนา จึงมีประเพณีแรกนา พิธีกรรมเรียกขวัญข้าว พิธีกรรมเลี้ยงผีป่า ผีขุนน้ำ ตามระบบความคิดและระบบความเชื่อในตำบลแม่มาเรื่อจะมีฝึคอยดูแลปกป้องรักษา ระบบความเชื่อ/ความคิดเรื่องผีจึงเป็นข้อจำกัดขอบเขตการใช้ทรัพยากรความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในป่า ทำให้เกิดการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อม ยำเกรงถึงบุญคุณของป่า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่า ซึ่งเหมือนกับแนวคิดของวิวัฒน์ คดิธรรมนิตย์ (2536) ที่กล่าวถึงต้นไม้ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำธาร ตามระบบความคิดหรือความเชื่อในวัฒนธรรมไทยล้วนมีฝึคอยดูแลรักษาทั้งสิ้น ระบบความเชื่อเรื่องผีจึงเปรียบเสมือนมาตรการที่สำคัญในการจำกัดขอบเขตการใช้ทรัพยากรไม่ให้ฟุ่มเฟือย ความเชื่อเหล่านี้ได้พัฒนามาเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมและการออกระเบียบกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเพื่อจัดระเบียบให้กับการผลิต และการจัดการทรัพยากรได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

1) คุณค่าของธรรมชาติและป่าไม้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่า ซึ่งใช้แล้วหมดไป แต่สามารถเสริมสร้างขึ้นมาทดแทนได้ ซึ่งต้องใช้เวลาเนิ่นนาน ป่าไม้ประกอบไปด้วยพันธุ์พืชนานาชนิดขึ้นอยู่ร่วมกัน รวมตลอดไปถึงสัตว์ แมลง และจุลินทรีย์ต่างๆ ในบริเวณนั้น ทั้งบนผิวดิน หรือในดิน มีไม้ยืนต้นทุกขนาดเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ สามารถที่จะทำการผลิตไม้หรือพืชมะเขือเทศที่มีอิทธิพลต่อดิน ลมฟ้า อากาศในท้องถิ่น หรือในการควบคุมรักษาดันน้ำลำธาร หรือเป็นสถานที่พักผ่อนตามธรรมชาติได้ (เกษม จันทรย์แก้ว, 2530)

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนแม่น้ำเรือที่อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ การนำทรัพยากรป่าไม้มาใช้ จะต้องถนอมรักษาเพื่อให้ได้ไว้สิ่งของเหล่านั้นให้นานที่สุด ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างรวดเร็วเกินไป การใช้ต้องให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และมีผู้ได้รับประโยชน์จำนวนมากจึงจะช่วยลดปริมาณความต้องการทรัพยากรธรรมชาติลงได้

การใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเป็นระบบตามที่ได้สืบทอดกันมา คือ ได้รับจากป่าทางตรงในการดำรงชีพ ในด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และระบบนิเวศของชุมชน และประโยชน์ทางอ้อมคือ เป็นแหล่งต้นน้ำ แหล่งไม้ฟืน และใช้เป็นสถานที่พักผ่อนของคนในชุมชน ประโยชน์จากป่าดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ในอดีตป่าต้นน้ำบ้านแม่น้ำเรือเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้การดำรงชีวิตของคนในชุมชนมีความผูกพันกับป่าอย่างแยกกันไม่ออก

2) ความสัมพันธ์ของคนกับป่า

วิถีชีวิตของผู้คนมีความผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับธรรมชาติมาตลอดภายใต้วิธีการดำรงชีวิตที่อาศัยเกื้อกูลกัน อาศัยป่าเป็นที่ทำกิน ทั้งการหาอาหาร สมุนไพร เครื่องใช้ไม้สอย เลี้ยงสัตว์ อาศัยน้ำเพื่อทำการผลิต การพึ่งพาธรรมชาติ ทำให้มนุษย์มีความสัมพันธ์ และมีความเข้าใจในธรรมชาติสะท้อนออกมาในรูปของสัญลักษณ์ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ที่เชื่อมโยงระหว่างคนกับการนับถือผีที่เป็นกฎเกณฑ์ตามประเพณี สำหรับควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน และคนเราสามารถอยู่กับป่าได้ “โดยอาศัยภูมิปัญญาของชาวบ้าน และระบบคุณค่าถูกต้องของคน” ดังผลวิจัยของสมนึก ชัยธรรม (2542) พบว่า ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงหมู่บ้านห้วยปลิง ตำบลม่อนจอง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ มีการปลูกพืชแบบหมุนเวียนทำให้ป่าเสื่อมโทรมกลับฟื้นตัวสู่สภาพเดิมอย่างต่อเนื่อง ดีกว่าอำนาจรัฐส่งเสริมการปลูกป่าในป่าเสื่อมโทรม กลับพบว่าเพิ่มเนื้อที่ป่าเสื่อมโทรมมากขึ้น

จากการสัมภาษณ์ นายหน่อ นาวาอายุ 49 ปี นายอ้าย คิดอ่าน อายุ 63 ปี และนางแสงแก้ว ชำนาญยา อายุ 51 ปี (2547) อาชีพเก็บของป่าทั้งสามคนมีความเห็นตรงกันว่า ป่ามันไม่ได้มีแค่ต้นไม้เท่านั้น แต่มันรวมถึงแหล่งอาหารเช่นพืชผักชนิดต่าง ๆ ที่มีให้เก็บกินได้ตลอดปี ผลผลิตจากป่าบางประเภทจะมีบางฤดูเท่านั้น เช่น ในช่วงฤดูฝนก็จะมีเห็ด มีหน่อไม้มาก ส่วน

ประเภทผักก็มี เช่น ผักหอม (ผักโคม) ผักหวาน ผักกูด ผักหนาม ผักหนอก (ใบบัวบก) มะพร้าว (มะระจีน) มีทั้งกินผล กินหน่อ กินหัว เช่น บุก (ดอกก้าน) และพืชสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคต่างๆ ในชีวิตประจำวันที่เก็บมาตากแห้งไว้ หากไม่สบายหรือป่วยใช้ก็นำมาต้มกิน หรือเอามาคองเหล้าไว้กินเพื่อแก้ปวดหลังปวดเอว นอกจากนี้ในป่ายังมีไม้ใช้สอย แล่งไม้พื้น สร้างบ้าน และซ่อมแซมบ้าน รวมถึงน้ำกินน้ำใช้จากลำห้วยในการทำการเกษตร ตลอดถึงใช้ในการเลี้ยงสัตว์ได้อีกด้วย ดังนั้นก่อนจะเข้าป่าไปหาอาหารก็ต้องบอกให้เจ้าที่เจ้าทางก่อน แม้แต่ถึงเวลากินข้าวในป่าก็ต้องแบ่งข้าวถวายแก่เจ้าที่เจ้าทางก่อน เพื่อแสดงความเคารพและช่วยดูแลคุ้มครองเพื่อให้เราปลอดภัย

ลักษณะทางรูปธรรม

1) พิธีกรรมต่างๆ ที่นำมาประยุกต์ใช้เพื่อการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านผ่านพิธีกรรมต่างๆ ของตำบลแม่มาเรื่อที่ให้ลูกหลานยึดถือปฏิบัติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง เป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยอาศัยความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อเรื่องผี รวมทั้งความเชื่อและความเคารพในสติปัญญาของบรรพบุรุษผ่านประเพณีต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากการเก็บข้อมูลในการศึกษา ได้พบปะพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ผู้รักษาสายน้ำ ผู้ประกอบพิธีกรรม ผู้นำหมู่บ้าน ทำให้ทราบถึงพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ดังนี้

พิธีการเลี้ยงผีขุนน้ำ

ความเชื่อดั้งเดิมของคนเมืองเหนือนั้นเชื่อว่า ภูเขาแต่ละลูกสันคอยแต่ละสันคอยมีผีป่าเจ้าเขาคอยดูแลปกป้องรักษา ควบคุมดูแลและเป็นบริเวณกว้าง ดูแลอาณาบริเวณที่มนุษย์ไม่อาจควบคุมดูแลได้ เช่น บริเวณขุนน้ำชุมชนไหนที่กินน้ำที่มีผีดูแลตนเดียวกันแม้เป็นคนต่างอำเภอต่างจังหวัดก็ต้องทำพิธี “เลี้ยงผีขุนน้ำ” ร่วมกัน ผีขุนน้ำจึงอยู่นอกเหนือเขตการปกครองใดๆ การเลี้ยงผีขุนน้ำทำกันเป็นประจำทุกปีในช่วงต้นฤดูฝนหลังจากที่ชาวบ้านขุดลอกเหมืองฝาย และซ่อมแซมฝายทดน้ำ สมาชิกผู้ใช้น้ำจะตกลงนัดหมายวันเวลาที่จะประกอบพิธีกรรม ถือเป็นบอกกกล่าว ทั้งขอโทษและขอขอบคุณต่อผีป่าเจ้าเขา อำนวยให้มีน้ำในการทำนา ทำไร่ขออย่าให้น้ำท่วมหรือน้ำแห้งปลูกข้าวได้ผลผลิตดี

พ่อเสาร์ เมืองมา อายุ 80 ปี (2547) ได้เล่าถึงการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำของตำบลแม่มาเรื่อว่ามีมาสมัย 3-4 ชั่วโมงคนแล้ว ผีขุนน้ำที่ชาวบ้านแม่มาเรื่อนับถือคือ พระยาหลวง

จะมีพิธีเลี้ยงผีเป็นประจำทุกปี จัดขึ้นในช่วงขึ้น 3 ค่ำ เดือน 9 (เหนือ) มีการเตรียมการก่อน 1 วัน มีการจัดทำโดยใช้ไม้ไผ่มาสานเป็นรูปช้าง และใช้ล้าลิหุ่มรอบตัวช้าง สมมุติเป็นช้างเผือก (ภาพที่ 1 และภาพที่ 2) ใช้ไม้มาแกะเป็นรูปนก รูปปลา และพญานาค ส่วนผู้หญิงจะช่วยกันจัดเตรียมเครื่อง เช่น ไห้ว อาหารคาวหวาน ถิ่นเทศน์มหาชาติ พอถึงวันจัดพิธีเช่น ไห้ว จะจัดขบวนแห่ไปรอบ หมู่บ้าน (ภาพที่ 3) เพื่อให้ชาวบ้านได้รับรู้และได้ร่วมพิธี เสร็จแล้วแห่ไปยังที่ประกอบพิธีบริเวณ ป่าต้นน้ำหรือขุนน้ำ ณ หอผีที่ได้สร้างไว้ดำเนินการประกอบพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ ถวายเครื่องเช่น ไห้ว ให้กับผีขุนน้ำ (ภาพที่ 4) พร้อมกับปล่อยนก ปล่อยปลา ลงน้ำ (ภาพที่ 5) โดยมีความเชื่อว่าจะทำให้ มีความอุดมสมบูรณ์ และปล่อยพญานาคลงน้ำ (ภาพที่ 6) เพื่อดูแลรักษาขุนน้ำไม่ให้แห้ง พระสงฆ์ 13 รูป เทศน์มหาชาติ 13 ถิ่นพร้อมกัน (ภาพที่ 7) หลังจากนั้นจะกลับมาที่วัดพระธาตุภูขวาง เพื่อร่วมพิธีถวายทานสลากภัตต์ (ภาพที่ 8) เพื่อถวายทานให้แก่สรรพสิ่งและสรรพสัตว์ทั้งหลาย ให้อยู่เย็นเป็นสุขและเพื่อให้ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ เป็นเสร็จพิธี

ภาพที่ 1 ชาวบ้านกำลังร่วมกันจัดเตรียมงาน

ภาพที่ 2 จัดทำซ่างเผือก

ภาพที่ 3 แห่ซ่างเผือกภายในตำบล

ภาพที่ 4 ถวาช้างเผือกแก่ฝืนน้ำ

ภาพที่ 5 ปล่อนก ปล่อยปลา ลงน้ำ

ภาพที่ 6 ปล่อยพญานาคลงน้ำ

ภาพที่ 7 จัดถวายกัณฑ์เทศน์มหาชาติ

ภาพที่ 8 ถวายสลากภัตต์

ผลของการดำเนินงานมีผลกระทบต่อชีวิตของชาวบ้าน มีคุณค่าและความหมายต่อชุมชน คือพิธีกรรมสามารถเรียกขวัญและกำลังใจชาวบ้านกลับคืนมา ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่คณะ และก่อให้เกิดความเคารพเลื่อมใสต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในหมู่บ้านที่ดูแลรักษาหมู่บ้านและต้นน้ำ

พิธีกรรมเหล่านี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเพื่อจัดระเบียบให้กับการผลิตและการจัดการทรัพยากร โดยการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชุมชนกับป่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรจึงเป็นการใช้ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นมาตรการในการออกระเบียบชุมชน โดยการอยู่ด้วยกันอย่างเกื้อกูลกัน เช่น ความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำของชุมชนแม่น้ำเรือ ความเชื่อนี้มิได้เป็นเพียงความเชื่ออย่างงมงาย หากเป็นวิถีคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงพื้นฐานการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับธรรมชาติ ความเชื่อนี้เป็นพื้นฐานของการวางกฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ของการจัดการทรัพยากรยั่งยืน มีการปรับเปลี่ยนใหม่ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง เช่น การนำเอาความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำมาเป็นพลังต่อต้านการสัมปทานป่าไม้ หรือการปรับความเชื่อทางศาสนามาเป็นพิธีกรรม เช่น ทอดผ้าป่าต้นไม้ หรือบวชต้นไม้ เพื่อมาเป็นพลังในการต่อสู้กับขบวนการลักลอบตัดไม้ของนายทุนจากภายนอก ซึ่งตรงกับแนวคิดของ เสรี พงศ์พิศ (2536) ที่บอกว่าการประยุกต์ประเพณีเพื่อการ

พัฒนาหมู่บ้าน เพื่อรักษาต้นน้ำลำธารเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านต่างหมู่บ้านต่างถิ่น เกิดเครือข่ายชาวบ้านและองค์กรชาวบ้านที่เป็นญาติทางวัฒนธรรมเพื่อการพึ่งพาอาศัยกันขึ้นในทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมซึ่งเปรียบเหมือน “อาวูชนยาก” ขึ้นเดียวที่ยังเหลืออยู่

การเลี้ยงฝ้าย

ฝ้ายทุกฝ้ายจะมีฝ้ายคอยดูแลอยู่ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นผู้บันดาลความอุดมสมบูรณ์ของการใช้น้ำ และทำให้การเพาะปลูกเป็นไปด้วยดี จึงมีการเลี้ยงฝ้ายเป็นประจำทุกปี ฝ้ายจะคอยควบคุมดูแลฝ้าย ดูแลน้ำให้ไหลตลอดปี ปัจจุบันฝ้ายได้เปลี่ยนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก แต่ชาวบ้านก็ยังมีการเลี้ยงฝ้ายเป็นประจำทุกปี

พ่อหลวงบุญธรรม แสงแก้ว (2547) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 บ้านสันป่าสัก ตำบลแม่ณาเรือ เล่าให้ฟังว่า ในสมัยก่อนนั้นชาวบ้านจะร่วมแรงพร้อมใจกันขุดลอกลำเหมืองและซ่อมแซมทำฝายใหม่เพื่อเสริมความแข็งแรง เพื่อรับปริมาณน้ำในฤดูน้ำหลากหรือฤดูฝนเพื่อจะได้เก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง และมีความเชื่อว่าฝ้ายทุกฝ้ายจะมีฝ้ายคอยดูแลรักษาเป็นผู้บันดาลความอุดมสมบูรณ์ของการใช้น้ำทำให้การเพาะปลูกเป็นไปด้วยดี จึงมีการเลี้ยงฝ้ายประจำทุกปี ฝ้ายจะเป็นผู้คอยควบคุมดูแลฝ้ายดูแลน้ำและให้ผลผลิตเจริญอุดมสมบูรณ์ แม้ว่าในปัจจุบันฝ้ายได้เปลี่ยนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กเพราะทำให้ไม่จำเป็นต้องซ่อมเหมือนฝาย ทำให้การมีส่วนร่วมในการดูแลเหมืองฝายมีน้อยลง แต่ชาวบ้านก็ยังมีการเลี้ยงฝ้ายยังคงทำกันอยู่เป็นประจำทุกปี ซึ่งจะทำกันในวันแรม 2 ค่ำ เดือน 9 โดยจัดเตรียมขันข้าว มีอาหารคาวหวาน เหล้า 1 ขวด ไก่ 2 ตัว เครื่องเซ่นไหว้มีหมาก พลุ บุหรี่ ฯลฯ จะให้พ่ออาจารย์ (ผู้ที่ผ่านการบวชพระมาแล้ว) ทำพิธี ณ บริเวณฝายที่กำหนดทำพิธี หลังจากเสร็จพิธีก็จะมีการรับประทานอาหารร่วมกันของชาวบ้านที่ใช้น้ำร่วมกัน เพื่อแสดงความสามัคคีในกลุ่มที่ได้ทำงานร่วมกันมาและเพื่อแสดงความขอบคุณต่อเจ้าที่เจ้าทางหรือฝ้ายที่ได้คุ้มครองและปกป้องรักษาให้น้ำทำอุดมสมบูรณ์

ผลของการประกอบพิธีกรรม จะมีผลในด้านจิตใจของผู้ที่เข้าร่วมพิธี เป็นความเชื่อที่ปลูกฝังมานาน โดยมีความเชื่อว่าหากทำการเลี้ยงฝ้ายแล้วจะทำให้ให้น้ำทำอุดมสมบูรณ์ฟ้าฝนตกตามฤดูกาล มีน้ำกินน้ำใช้พอเพียง และเชื่อว่าฝ้ายจะคุ้มครองให้อยู่สุขสบาย ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ

การบวชป่า

ภูมิปัญญาในรูปของความเชื่อในการดูแลรักษาป่าไม้ มีการประยุกต์ความเชื่อทางพุทธศาสนาใช้ในการดูแลรักษาป่า โดยอาศัยความเชื่อเป็นกลไกคอยควบคุมความประพฤติของสมาชิกให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณี

พระสกล ปภัสโร เจ้าอาวาสวัดพระธาตุภูขวาง (2547) ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องนี้ว่า ก่อนจะบวชป่าต้องบอกให้ชาวบ้านเข้าไปสำรวจป่าก่อน โดยเลือกต้นไม้ขนาดใหญ่ และเลี้ยงต่อการถูกตัด เลือกเป็นพญาต้นไม้ หมายถึง ตัวแทนของต้นไม้ที่อยู่รอบ ๆ เตรียมเครื่องบวชป่า มีผ้าเหลือง ด้ายสายสิญจน์ บาตรน้ำมนต์ และเตรียมเครื่องตั้งเว็จป่าเจ้าเขา จากนั้นก็ให้ตั้งศาลเพียงตาเพื่อให้รุกขเทวดาได้อยู่คุ้มครองต้นไม้ แล้วโยงด้ายสายสิญจน์รอบบริเวณสถานที่ทำพิธีกรรมพร้อมกับตั้งโต๊ะหมู่บูชาในการประกอบพิธีจะดำเนินการดังนี้

หลังจากประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยแล้ว พระสงฆ์ 9 รูปเจริญพระพุทธมนต์ และสวดคาถาปิดป่าสิ่งชั่วร้าย และพรมน้ำมนต์แก่ผู้มาร่วมงานเพื่อเป็นสิริมงคล และในพิธีนี้จะมีพ่ออาจารย์ (ผู้ที่ผ่านการบวชพระมาแล้ว) ทำพิธีถวายเครื่องเช่นเจ้าป่าเจ้าเขากล่าวคำสวดชุมนุมเทวดา ฝีป่า เจ้าเขา เป็นสักขีพยาน หากมีใครมาตัดไม้ในบริเวณนี้ขอเจ้าป่าเจ้าเขาลงโทษให้มีอันเป็นไป และสุดท้ายกล่าวให้ศีลให้พรแก่ผู้มาร่วมงานให้อยู่เย็นเป็นสุข หลังจากนั้นพระสงฆ์ร่วมกับชาวบ้านนำผ้าเหลืองที่เตรียมไว้มาห่มให้กับพญาต้นไม้ และต้นไม้ใหญ่ ๆ ในบริเวณนั้น พร้อมกับประพรมน้ำพระพุทธมนต์ เป็นอันเสร็จพิธี

ผลการดำเนินงานการบวชต้นไม้เป็นการประยุกต์พิธีทางศาสนาเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ถือเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ป่า เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะนับถือพระสงฆ์ และเกรงกลัวอำนาจที่มองไม่เห็น ต้นไม้ที่ผ่านการบวชแล้วถือว่าเป็นต้นไม้ที่มีเทวดาและฝีป่าฝีเขาคู่มครองอยู่ หากมีใครมาตัดก็จะมีอันเป็นไป และนอกจากการบวชป่าจะเป็นการยับยั้งทำลายป่าแล้ว ยังทำให้ป่าฟื้นคืนสภาพ และเป็นการรณรงค์ให้ชาวบ้านมีความตื่นตัว และเข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่ามากขึ้นอีกด้วย

การที่คนในสังคมที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรมจะมารวมตัวกันไม่ใช่เรื่องง่าย ในขณะที่คนในเมืองมีวัฒนธรรมเฉพาะแบบหนึ่ง ชาวบ้านก็มีอีกแบบหนึ่ง ถ้าหากกลุ่มคนทั้งสองกลุ่มนี้ไม่มีเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ใดที่จะเชื่อมกันก็จะห่างกัน ไปเรื่อยๆ หากจะมีการประสานกลุ่มคนในเมืองให้มารู้เข้าใจคนในชนบท จึงมีความจำเป็นที่ต้องใช้พิธีกรรม หรือความความเชื่อในการเชื่อมประสานกลุ่มคนหลากหลายวัฒนธรรมหลากหลายสถานะเหล่านี้ ด้วยความเชื่อมั่นที่ว่าวัฒนธรรมคือพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคม

ผ้าเหลืองที่คลีห่มป่าต้นน้ำเป็นสัญลักษณ์ของความร่วมมือของคนทั้งสังคมในการช่วยกันปกป้องคุ้มครองดูแล ปล่อยให้ผืนป่าธรรมชาติได้ฟื้นตัวเอง รักษาพืชพันธุ์ พืชอาหาร สมุนไพร แหล่งอาศัยของสัตว์ป่า และเป็นแหล่งต้นน้ำของคนทั้งประเทศ การบวชป่าจึงมีคุณค่า ยิ่งไปกว่าการทุ่มเทงบประมาณจำนวนมหาศาลเพื่อปลูกป่า ณรงค์ วิชัย โน (2547) ให้สัมภาษณ์ว่า จากประสบการณ์ในพื้นที่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างลงความเห็นเหมือนกันว่า การปลูกป่าเป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณไปเปล่าๆ เพราะหลังจากปลูกป่าไปแล้วก็ไม่มีใครติดตามดูแล ปล่อยให้ต้นไม้ยืนต้นตายแห้งไปเป็นจำนวนมาก หรือบางครั้งมีไฟไหม้ป่าทำให้ต้นไม้ที่ปลูกไว้ตายหมด ทำให้ชาวบ้านเห็นว่าบางครั้งก็ไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องปลูกป่าเลย เพียงแต่ไม่ต้องไปตัดไม้ทำลายป่า ผืนป่าธรรมชาติก็สามารถฟื้นฟูตัวเองอยู่แล้ว

หลังจากที่พิธีกรรมสิ้นสุด ผ้าเหลือง และฝีมือน่าจะปกป้องคุ้มครอง ดูแลรักษาผืนป่าแห่งนั้นไว้ได้ หากชุมชนไม่มีการดูแลรักษาต่อเนื่อง พิธีกรรมเป็นเพียงสื่อในการทำให้คนในชุมชนแห่งนั้นร่วมมือร่วมใจกันในการดูแลรักษาป่าไว้ หลังจากนั้นเป็นภาระหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องร่วมมือช่วยกันดูแลรักษาป่าผืนนั้นเท่าชีวิต

เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป สิ่งแวดล้อมก็เปลี่ยนไปด้วย ในป่าดงดิบมีผีป่า ต่อมาไม่มีใครกลัวเพราะคนพากันไปนับถือวัตถุ การบวชป่าเป็นการสร้างจิตสำนึกให้กับคน คนเราต้องรู้จักพอเพื่อลูกหลาน เพื่อโลกหน้าด้วย “จอนิ โอโคเชา” นักอนุรักษ์ป่าแห่งภูเขาสูงได้กล่าวถึงเหตุผลสำคัญในการริเริ่มการบวชป่าชุมชนต้นน้ำของชุมชนกว่า 100 ชุมชน ในปีกาญจนาภิเษก ที่ผ่านมาก่อนหน้านั้น มีพระสงฆ์นักพัฒนาได้นำพิธีกรรมบวชป่ามาใช้เช่นกัน แต่เป็นการใช้เฉพาะชุมชน เช่น พระครูมนัส นทีพิทักษ์นันทคุณ บวชป่าศรีถ้อย ตำบลแม่ใจ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา โดยมีเป้าหมายเพื่อ “เป็นกุศโลบายของการอนุรักษ์ป่า ให้ชาวบ้านเกิดความยำเกรงต่อป่าที่ผ่านการบวชแล้ว” (สหทัย วิเศษ, 2540)

หลังจากนั้นก็ยังมีชุมชนอีกหลายชุดที่ได้ใช้พิธีกรรมบวชป่าเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์และผ้าเหลืองที่มัดกับต้นไม้เป็นเสมือนสัญลักษณ์บอกแนวเขตแก่คนภายนอกว่าผืนป่าบริเวณนั้นชุมชนดูแลรักษา แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อกาลเวลาผ่านไปชุมชนเรียนรู้ว่าคำพังการดูแลรักษาเพียงชุมชนใดชุมชนหนึ่งมีอาจทำให้ผืนป่านั้นรอดพ้นจากการทำลายได้

นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือมนุษย์เป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยชาวบ้านจะมีความเชื่อเรื่องผีป่าผีน้ำ และผีบรรพบุรุษ เช่น การเคารพบูชาผีในระดับครอบครัว โดยจะทำหิ้งบูชาผีปู่ย่าไว้ในบ้าน หรือการสร้างหอผีปู่ย่าไว้ในบ้านของผู้ที่เป็นเจ้าผีหรือต้นตระกูลของผี ด้วยเชื่อว่าวิญญาณผีปู่ย่าหรือวิญญาณของบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้วยังคงวนเวียนอยู่เพื่อ

ทำหน้าที่ดูแลคุ้มครองลูกหลานในตระกูลอยู่ตลอดเวลา หรือชาวบ้านถือกันว่าเด็กเมื่อคลอดออกมาครบขวบปีก็จะมีการเลี้ยงผีเป็นการตอบแทน และเป็นการแสดงความผูกพันต่อกัน ผีที่ชาวบ้านเคารพนับถือว่าคอยปกป้องรักษาให้ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคมและการทำมาหากินให้ได้ผลอุดมสมบูรณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของชาวบ้านกับสิ่งเหนือธรรมชาติติดต่อกันโดยผ่านที่นั้งหรือม้ายี่คือสื่อหรือร่างทรง การปฏิบัติตามกฎระเบียบที่สืบทอดกันมา จะมีการลงโทษหากปฏิบัติผิดกฎหรือละเมิดเรียกว่าผีตลิ่ง ซึ่งจะทำให้ครอบครัวที่ผิดผีอยู่ไม่เป็นสุข มีเรื่องไม่ดีเกิดขึ้นทำให้เกิดล้มป่วย ไม่สบายจะต้องแก้ โดยการขอสมานหรือขอกภัยโดยการเลี้ยงผีตามประเพณีที่สืบทอดกันมา

ความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจธรรมชาติยังได้สะท้อนออกมาในรูปแบบพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีกรรมแสกนาซึ่งเป็นพิธีบวงสรวงเจ้าที่ที่เชื่อว่าดูแลรักษาไร่นาอันเป็นการแสดงถึงความขอบคุณและวิงวอนให้ช่วยเหลือในการทำหน้าที่ดูแลรักษาไร่นาตลอดจนผลผลิต พิธีกรรมเรียกขวัญข้าว พิธีกรรมการเลี้ยงผีเหมืองฝายหรือฝายน้ำ โดยมีความเชื่อว่าต้นน้ำทุกแห่งจะมีฝายน้ำคุ้มครองอยู่เป็นผู้ดูแลป่า คูเลนน้ำ หากคนเข้าไปในป่าเพื่อเก็บของป่าไปตัดไม้ หรือล่าสัตว์ ต้องขออนุญาต มีการแสดงความขอบคุณเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ พิธีกรรมจึงเป็นการแสดงความเคารพและขอบคุณในธรรมชาติ ที่ได้ให้น้ำเพื่อการเพาะปลูก ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและการเกษตรองกวมอุดมสมบูรณ์ ฝายน้ำที่ชาวตำบลแม่มาเรือมีพิธีเลี้ยงผีกันทุกปี

พิธีกรรมและความเชื่อเหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้น เพื่อจัดระเบียบให้กับการผลิตและการจัดการทรัพยากร โดยการเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรมและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับป่า ชุมชนตำบลบ้านแม่มาเรือ เป็นชุมชนของคนเมือง มีวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดกับป่า เนื่องจากชุมชนในตำบลอยู่ติดกับป่าจึงสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าได้ง่าย ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นน้ำจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งในการประกอบอาชีพเกษตรกร ในช่วงที่ว่างเว้นจากการทำไร่นาแล้ว ชาวบ้านจะเข้าป่าเพื่อหาเก็บผัก หน่อไม้ เห็ด หรือเข้าไปเก็บเศษไม้เพื่อนำมาทำเป็นเชื้อเพลิงในครัวเรือน ด้วยเหตุนี้ป่าชุมชนซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำหล่อเลี้ยงคนในชุมชนทั้งหมด จึงมีความสำคัญยิ่งและคนในชุมชนก็เห็นประโยชน์ที่ได้รับจากป่า จึงให้ความสำคัญกับป่าชุมชนของตนเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งยังมีนโยบาย ของชุมชนในการร่วมกันดูแลป่าชุมชนที่ชัดเจนในการจัดตั้งกฎระเบียบและการกำหนดขอบเขตของป่าชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการป่าของชุมชนของตนได้อย่างยั่งยืน แม้ว่าชาวบ้านจะช่วยกันปกป้องรักษาป่าต้นน้ำ โดยมีขอบเขตชัดเจนตามประเพณีมาเป็นเวลาช้านาน แต่พื้นที่ป่าเหล่านี้ก็มักถูกรัฐ จัดให้เป็นป่าสงวนหรือเขตอุทยานแห่งชาติ เพราะรัฐยังไม่ยอมรับประเพณีกฎเกณฑ์ของท้องถิ่น ยังผลให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องสิทธิในพื้นที่ป่าประเภทนี้หลายแห่งระหว่างชาวบ้านกับรัฐอยู่เสมอ

2) จารีตและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ

การจัดการพื้นฟูอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

ในอดีตรวมชนแม่น้ำเรือชาวบ้านได้ดูแลป่า และใช้ประโยชน์จากป่าแนวเขาทางทิศตะวันตกบริเวณต้นน้ำแม่น้ำเรือ ชาวบ้านจะใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นแหล่งปัจจัย 4 ชาวบ้านจะออกไปหาหน่อไม้ เห็ด ผักไว้บริโภค พืชสมุนไพรนำมาปรุงยาและมีทั้งสัตว์ป่าเช่น เก้ง หมูป่า ไก่ป่าและนกต่าง ๆ ในการรักษาป่ากลุ่มชาวบ้านจะมี จาริตหรือชาวบ้านเรียก “ฮีด” ในการรักษาป่า จากการสัมภาษณ์นายศรี นาวา อายุ 52 ปี และพ่อเสาร์ เมืองมา อายุ 80 ปี (2547) ได้บอกถึงแนวทางในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในสมัยก่อน จึงบอกเล่าต่อ ๆ กันมา ดังนี้

- ห้ามตัดไม้ใหญ่ๆ ที่อยู่ใกล้แม่น้ำเพราะเชื่อว่ามีผีสิงเทวดาสงอยู่ หากตัดมาใช้จะทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยและถึงแก่ชีวิตได้
- ห้ามตัดต้นไม้ที่โคนฟ้าผ่า ต้นไม้ที่ฟ้าผ่าแล้วหากนำมาใช้จะทำให้เกิดโชคร้าย
- กรรมการหมู่บ้านจะอนุญาตให้ตัดไม้มาสร้างบ้านได้ในเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น เช่นบ้านถูกพายุพัดถล่ม หรือบ้านถูกไฟไหม้เสียหาย
- ห้ามเผาป่าโดยเด็ดขาด

จากลักษณะไม้ที่ห้ามตัดถือว่าเป็นความเชื่อของคนในอดีต เพราะหากตัดแล้วจะทำให้เกิดโชคร้าย เจ็บป่วยและถึงแก่ชีวิตได้ ทำให้เกิดความกลัวเกรงไม่กล้าไปตัดไม้ในลักษณะดังกล่าว และการอนุรักษ์ให้ตัดไม้ได้ก็เฉพาะจำเป็นจริง ๆ เท่านั้น

ในปัจจุบันไม่มีความเชื่อเช่นคนในอดีตเกี่ยวกับการตัดต้นไม้ ต้นไม้ต้นไหนที่ตัดได้ง่ายก็ตัดทันทีทำให้ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว เมื่อความตื่นตัวของชาวบ้านที่เห็นป่าถูกทำลายจากการลักลอบตัดไม้ และการสัมปทานป่าไม้หรือการทำไร่เลื่อนลอย ทรัพยากรธรรมชาติค่อยๆ หดลงทุกวันและบางส่วนเกิดปัญหาทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงได้รวมตัวกันเป็นพลังชุมชนเข้าร้องเรียนเพื่อให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเริ่มแก้ไขปัญหาและยกเลิกการสัมปทานป่าไม้ และมีการจัดการดูแลป่าที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านมีการจัดพิธีบวงสรวง ปูลูกต้นไม้ทดแทน ที่มีตัวแทนที่ชาวบ้านเคารพนับถือ คือ ท่านเจ้าอาวาสปริษา เจ้าอาวาส วัดร่องคำหมู่ 3 ตำบลแม่น้ำเรือ ได้เป็นแกนนำชาวบ้านร่วมกันปลูกป่า และรักษาผืนป่าของหมู่บ้าน จนได้รับความร่วมมือจากกรมป่าไม้นับเป็นองค์กรหนึ่งที่มีส่วนร่วมต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลแม่น้ำเรือและหน่วยงานของรัฐได้ให้การสนับสนุนงบประมาณในการสร้างฝายแม้ว (ฝายขนาดเล็กกั้นลำห้วยเป็นระยะ) อีก 110 จุด เพื่อจัดเก็บกักน้ำในช่วงฤดูแล้ง

จากการที่ชุมชนเผชิญกับภาวะความเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนา หลายชุมชนเริ่มหันมาทบทวนวิถีทางของปัญหา หาสาเหตุที่ทำให้เกิดความแห้งแล้ง เมื่อพบว่าตนเองเป็น

ส่วนหนึ่งของปัญหาจึงพยายามจัดตั้งกลุ่ม มีการกำหนดเขตป่า และกฎระเบียบการใช้ ดูแลรักษา ป่าชุมชนของตน เริ่มมีการกันเขตที่ไร้เก่าที่เป็นป่าเสื่อมโทรมไม่ให้กลับเข้าไปทำอีก ปล่อยให้ป่า คืนสภาพไม่ให้ใครเข้าไปรบกวน พร้อมทั้งร่วมกันปลูกป่าเสริมเพื่อคืนความชุ่มชื้นแก่ป่า ขณะเดียวกัน หลายพื้นที่ที่ประสบปัญหาเดียวกันเริ่มเกิดความพยายามประสานความร่วมมือใน ระหว่างชุมชนที่ใช้น้ำสายเดียวกัน หรือในกลุ่มน้ำเดียวกัน ช่วยดูแลและกำหนดแนวทางการใช้ ทรัพยากรของแต่ละชุมชนในกลุ่มน้ำเดียวกัน

กฎเกณฑ์ต่างๆ ของชุมชน

เพื่อให้การรักษาป่าของตำบลแม่มาเรือเป็นไปอย่างได้ผลทางคณะกรรมการรักษา ป่าได้จัดร่างกฎกติกาและข้อตกลงที่จะรักษาป่าต้นน้ำในการควบคุมเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบ ได้แก่

- ห้ามตัดไม้เพื่อแปรรูป/ห้าม โคนต้นไม้เพื่อเอาไขมดแดง / ผึ้ง / ต่อ / แตน และ สัตว์ป่าทุกชนิด
- ห้ามบุกรุกแผ้วถางป่า/ ห้ามขยายพื้นที่ทำกินในเขตป่าชุมชน
- ห้ามชาวบ้านที่อยู่นอกเขตตำบลแม่มาเรือ เข้ามาใช้ประโยชน์จากป่า (ยกเว้นได้ รับอนุญาตจากคณะกรรมการ)

- ห้ามทิ้งขยะ และสารพิษต่างๆ ลงในลำห้วย และพื้นที่เขตป่า

จากการศึกษาในพื้นที่ตำบลแม่มาเรือ พบว่า กลุ่มองค์กรชาวบ้านได้มีการจัดการ ทรัพยากรของตนเองอยู่ได้โดยอาศัยองค์ความรู้ของชาวบ้านที่ได้เรียนรู้และได้รับการถ่ายทอด ประสบการณ์สืบทอดต่อกันมา ประกอบศักยภาพของชุมชนที่มีอยู่ทำให้สามารถแก้ไขปัญหา ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ตลอดจนการนำไปใช้ในการ กำหนดทางเลือกในการดำเนินชีวิต การประกอบกับอาชีพ เช่น กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน ตำบลแม่มาเรือ มีจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์ป่า เนื่องจากการปกป้องป่าต้นน้ำไว้ใช้ในการเกษตร โดยระยะแรก จะอาศัยกลุ่มแกนนำของหมู่บ้านหรือองค์การบริหารส่วนตำบล และชาวบ้านที่เห็นคุณค่าของสาย น้ำเป็นผู้ปกป้องรักษาป่าต้นน้ำ การแก้ปัญหาขั้นแรกที่ชุมชนจัดขึ้น โดยการเดินสำรวจป่าต้นน้ำ เพื่อให้เกิดความเข้าใจ เห็นความสัมพันธ์ของป่าและน้ำ มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ จากป่า ต่อมาจึงได้พัฒนาเป็นคณะกรรมการป่า ร่วมกันดำเนินการในรูปแบบของคณะกรรมการ พื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ โดยร่างเป็นกฎระเบียบเพื่อรักษาป่าต้นน้ำให้คงอยู่ต่อไป

จากปัญหาการถูกทำลายของธรรมชาตินับวันจะเพิ่มขึ้นทุกปี ชุมชนซึ่ง คณะกรรมการจัดป่าชุมชนตำบลแม่มาเรือ ช่วยกันจัดทำประชาคมและประชาสัมพันธ์ทุกหมู่บ้าน

ให้เข้าร่วมระดมความคิดเห็น และร่างกฎระเบียบของชุมชนเพื่อยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2542 และมีอำนาจบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา ลงนาม โดย นายพุช อินตะ ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เนาเรือ เพื่อร่วมกันฟื้นฟูป่าต้นน้ำของห้วยแม่เนาเรือ ดังนี้

ระเบียบป่าชุมชนในปัจจุบัน ตำบลแม่เนาเรือ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

ระเบียบนี้ได้จัดร่างขึ้นเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2542 ณ ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เนาเรือ โดยคณะกรรมการป่าชุมชนตำบลแม่เนาเรือ เป็นผู้ร่างระเบียบ เป็นผู้ดูแล และฟื้นฟูป่าต้นน้ำของห้วยแม่เนาเรือ และอ่างเก็บน้ำทั้ง 4 อ่าง ทั้งนี้เพื่อให้ป่าต้นน้ำมีสภาพที่อุดมสมบูรณ์ ดังเช่นในอดีต และเป็นแหล่งต้นน้ำลำห้วยที่ไหลลงกว๊านพะเยา เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน รวมทั้งเพื่อรักษาทรัพยากรป่าไม้ น้ำ ของชาวบ้านต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อให้การรักษาป่าของตำบลแม่เนาเรือเป็นไปอย่างได้ผล ทางคณะกรรมการรักษาป่าได้จัดร่างระเบียบข้อตกลงที่จะรักษาป่าชุมชนตำบลแม่เนาเรือ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

พื้นที่และอาณาเขต

ป่าชุมชนตำบลแม่เนาเรือ	มีพื้นที่ประมาณ 14,100 ไร่
ทิศเหนือ	ติดกับตำบลตุน
ทิศใต้	ติดกับพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก	ติดกับหมู่บ้านของตำบลแม่เนาเรือ
ทิศตะวันตก	ติดกับพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

การใช้ประโยชน์

1. สามารถหาของป่าได้ สามารถนำไม้แห้งมาทำฟืนได้ อนุญาตให้ตัดไม้เพื่อจักสานได้
2. อนุญาตให้นำไม้มาสร้างบ้านได้ กรณีบ้านถูกไฟไหม้ (แต่ต้องขอความเห็นชอบจากคณะกรรมการ) และต้องปลูกป่าทดแทน เมื่อปลูกแล้วห้ามรื้อ ชื่อ ขาย โดยเด็ดขาด
3. ในกรณีมีงานพิธีต่าง ๆ ในหมู่บ้านที่จำเป็นต้องใช้ฟืน จะต้องแจ้งกรรมการในหมู่บ้านทราบทุกครั้งและใช้ได้เฉพาะ ไม้แห้งหรือไม้ล้ม หมอนนอนไพร

ข้อห้าม

1. ห้ามตัดไม้เพื่อแปรรูป ห้ามโค่นต้นไม้เพื่อเอาไขมดแดง ผึ้ง ต่อ แตน และสัตว์ป่าทุกชนิด

2. ห้ามบุกรุกแผ้วถางป่า, ห้ามขยายพื้นที่ทำกินในเขตป่าชุมชน
3. ห้ามชาวบ้านที่อยู่นอกเขตตำบลแม่ณาเรือเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่า (ยกเว้นได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ)
4. ห้ามทิ้งขยะ และสารพิษต่างๆ ลงในลำห้วย และพื้นที่เขตป่าชุมชน

การลงโทษ

1. ตัดเพื่อแปรรูปขาย โคนต้นไม้เพื่อล่าสัตว์ ตัดไม้ทำฟืน เผาถ่าน ปรับนิ้วละ 300 บาท (สามร้อยบาทถ้วน)
2. จุดไฟเผาป่า ปรับตารางวาละ 100 บาท (หนึ่งร้อยบาทถ้วน)
3. บุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน (ขยายพื้นที่ทำกิน) ปรับตารางวาละ 400 บาท (สี่ร้อยบาทถ้วน)
4. เก็บสมุนไพรรักษาโรคเพื่อไปจำหน่าย, เก็บหินออกจากห้วยจะส่งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องดำเนินการ

หมายเหตุ

1. ชาวบ้านนอกเขตตำบลแม่ณาเรือหากละเมิดกฎระเบียบปรับเป็นสองเท่า
2. เงินค่าปรับจะให้คนแจ้งครั้งหนึ่ง อีกครั้งหนึ่งนำเข้าองค์การบริหารส่วนตำบลแม่ณาเรือ
3. ไม้หรือของกลางจะให้คณะกรรมการพิจารณาและเก็บเพื่อสาธารณะประโยชน์ หากฝ่าฝืนกฎระเบียบนี้ จะดำเนินการตามกฎหมาย

หน้าที่ของคณะกรรมการ คณะกรรมการป่าชุมชนมีเจ้าหน้าที่

1. พิจารณาอนุญาตให้มีการใช้ประโยชน์จากป่าตามความจำเป็นและเหมาะสมเป็นกรณี โดยพิจารณาในที่ประชุม
2. เดินสำรวจสภาพป่าตามความเหมาะสมอย่างน้อย ปีละ 3 ครั้ง หรือตามความจำเป็น
3. ดูแลให้มีการปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด, พิจารณาลงโทษผู้กระทำความผิดกฎระเบียบป่าชุมชนอย่างยุติธรรม หากเกินความสามารถที่จะควบคุมได้จะส่งให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามกฎหมายต่อไป
4. เข้าร่วมประชุมทุก 2 เดือน/ครั้ง หรือตามความจำเป็น
5. เพื่อความปลอดภัยของผู้ที่แจ้งเบาะแสคณะกรรมการจะต้องหาวิธีตอบแทนโดยที่ไม่ให้ผู้แจ้งได้รับความเดือดร้อน

ในปัจจุบันการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำอิงของตำบลแม่เนาเรือ โดยใช้กฎระเบียบดังกล่าว ประกอบกับความร่วมมือจากชาวบ้านในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถ่ายทอดสืบมาจากอดีต รวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่นำมาปฏิบัติเพื่อช่วยฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

4.2.4 ปัญหาอุปสรรคของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

จากการวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแม่เนาเรือ มีดังนี้

1) ในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีการเลี้ยงผีป่าและผีฝาย การซ่อมแซมเหมืองฝายที่ต้องกระทำกันทุกปี ปัจจุบันฝายได้เปลี่ยนไปจากเมื่อก่อนที่ทำด้วยไม้ ซึ่งชาวบ้านต้องนำหลักฝายมารวมกันเพื่อซ่อมแซมฝายเก่า แต่เดี๋ยวนี้เปลี่ยนเป็นฝายคอนกรีต ซึ่งแข็งแรง ทนทาน ไม่ต้องซ่อมทุกปี ทำให้การเข้าร่วมกิจกรรมซ่อมแซมฝายตอกหลักฝายได้หายไป ยังคงมีแต่กิจกรรมเลี้ยงผีฝาย แต่การมีส่วนร่วมของชุมชนลดน้อยลง

2) การประกอบอาชีพการเกษตรในปัจจุบันต้องการใช้น้ำมากขึ้น เนื่องจากมีการขยายพื้นที่ ทำให้น้ำไม่พอใช้ จึงมีความจำเป็นต้องขุดสระเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการเกษตรในไร่นาของตนเอง ส่วนราชการก็มีการสนับสนุนงบประมาณในการขุดสระเก็บน้ำให้ฟรี จึงมีการขุดสระเก็บน้ำเป็นจำนวนมาก เมื่อมีสระเก็บน้ำเป็นของตนเองไม่ค่อยได้ใช้น้ำจากเหมืองฝาย จึงไม่เข้าร่วมกิจกรรมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ

3) การดูแลป่าต้นน้ำระหว่างหมู่บ้าน ตำบล และพื้นที่ใกล้เคียง ยังมีความขัดแย้งกันสูง ในทางแย่งชิงการใช้ทรัพยากร เนื่องจากมีพื้นที่ติดกัน เช่น การบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อขยายที่ทำกินจากหมู่บ้านอื่นที่อยู่บริเวณใกล้เคียง กลุ่มไม่สามารถใช้มาตรการกับผู้นบุกรุกได้ จึงทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น ทางชุมชนจึงได้จัดตั้งกลุ่มร่วมกับภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้ร่วมกันออกกฎระเบียบของการจัดการป่าต้นน้ำ และจัดเวรยามในการดูแลรักษาป่า

4) เยาวชนคนหนุ่มสาวในชุมชนส่วนใหญ่จะไปเรียนหนังสือนอกชุมชน และมีแรงงานอีกส่วนหนึ่งที่ต้องไปทำงานต่างจังหวัด ทำให้ขาดการสืบทอด การจัดพิธีกรรมต่างๆ ส่วนใหญ่ก็จะมีแต่คนเฒ่าคนแก่ หรือสมาชิกกลุ่มเหมืองฝายที่มีความเชื่อในเรื่องดังกล่าวที่มาร่วมงานกัน

5) การเปลี่ยนแปลงด้านชุมชน โดยเปลี่ยนจากชนบทมาเป็นชุมชนเมือง สังคมสมัยใหม่อยู่แบบตัวใครตัวมัน ไม่ค่อยสนใจเพื่อนบ้านไม่ให้ความร่วมมือเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน ทำให้ความสำคัญของประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ จึงลดลง

6) การลดพื้นที่ทำนาลง โดยมีการเพิ่มพื้นที่ปลูกพืชพาณิชย์คือพืชผักเพื่อการค้า และลำไยเพื่อการส่งออกทำให้ความจำเป็นในการช่วยเหลือกันในการทำนาเหมือนสมัยก่อนลดลง ไปและอีกสาเหตุหนึ่ง ก็คือปัจจุบันทางรัฐบาลได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกข้าวพันธุ์เดียวกันทำให้ การเก็บเกี่ยวพร้อมกัน การเอามือเอาร่างได้หายไปเกือบหมด ไม่เหมือนสมัยก่อนที่ปลูกข้าว พื้นที่เมืองที่มีความหลากหลายสายพันธุ์ มีระยะเวลาเก็บเกี่ยวไม่ตรงกัน การเอามือเอาร่างจึงเกิดขึ้น ปัจจุบันธรรมเนียมนี้หายไปเกือบหมด ยังคงมีเหลืออยู่บ้างในกลุ่มเครือญาติ

7) การหายไปของรูปแบบการผลิตแบบดั้งเดิม ทำให้วัวและควายซึ่งเป็นแรงงาน ในการทำนาลดหายไปจากทุ่งนาโดยมีรถไถเดินตามหรือควายเหล็กมาแทนที่ เพราะสามารถทำนา ได้อย่างรวดเร็ว ไม่ต้องเสียเวลามาเลี้ยงดู จึงทำให้พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำนาเช่น การสู่ขวัญวัว ขวัญควายได้สูญหายไปอย่างน่าเสียดาย

นายประยุทธ์ ขาวละออ อายุ 48 ปี (2547) บอกว่า ในปัจจุบัน ความเชื่อและการนับถือผีในชุมชนได้มีความสำคัญลดน้อยลง คนหนุ่มสาวสมัยใหม่ไม่เห็นความสำคัญของ พิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผี ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันชุมชนมีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากขึ้น การยอมรับวิทยาการเทคโนโลยีสมัยใหม่ จึงทำให้ความเชื่อในเรื่องดังกล่าวลดลง อีกทั้งจากการที่ รัฐได้เข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติทำให้สิทธิหรืออำนาจของชุมชนถูกควบคุม ทำให้เกิดการ แย่งชิงทรัพยากรโดยรัฐหรือนายทุนหรือจากกลุ่มคนต่างๆ ที่มุ่งจะแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากร มากขึ้น